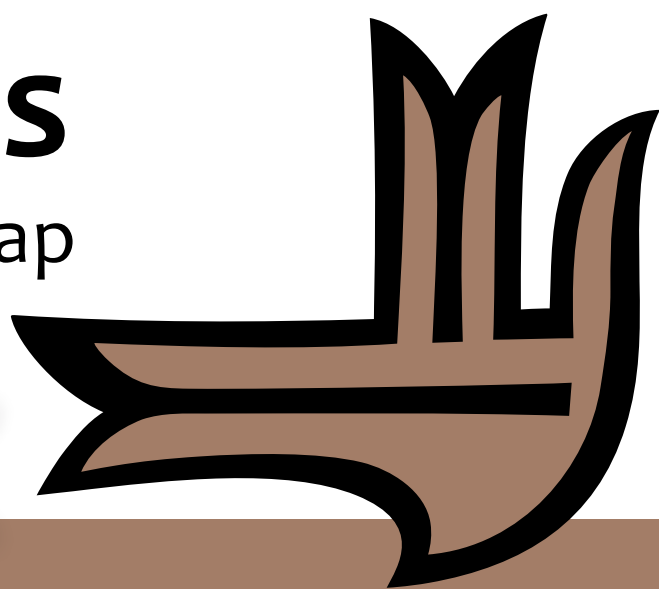

művelődés

közművelődési havilap

melléklet • 2022 • 4

Berettyó mente

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
Of. op. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57 TREZ 2162 1G33 5000 XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 2457-5305

Megjelenik a Kolozs Megyei

Tanács támogatásával

Apare sub egida Consiliului Județean Cluj

A melléklet támogatója:

Bethlen Gábor Alap
Communitas Alapítvány
Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület

A Művelődés folyóirat ingyenes melléklete.

Supliment gratuit al revistei culturale
„Művelődés”.

9 772457 153022 5 | 0 4

Tartalom

Major Miklós: Táj és történelem	3
Birtalan Beáta Erzsébet: Betekintés a Felső-Berettyó menti zenei kultúrájába . 5	
Rózsa Róbert: A Berettyó menti táncokról	11
Major Miklós: Berettyó mentiek egymásról.	13
Posta Rozália – Posta István: Berettyó menti népviselet.	15
Posta Rozália: Szilágynagyfalui szőttesek és varrottasok	18
Széman Rózsa: Régi regulák a lakodalomról	22
Pocsveiler Ilona: A szilágysomlyói Játékkadémia története	24
Széman Rózsa: An-tan té-nusz. Népi játékok gyűjtése a Szilágységben	26
Kovács Zoltán: Védett rákfaj Szilágymegyében.	30

Mellékletünk szerzői:

Birtalan Beáta Erzsébet – művelődésszervező, könyvtáros, Szilágysomlyó
Kovács Zoltán – biológus, Szilágysomlyó
Major Miklós (1933–2010) – tanár, helytörténész, Szilágynagyfalu
Pocsveiler Ilona – ny. tanár, Szilágysomlyó
Posta István – ny. tanár, Szilágynagyfalu
Posta Rozália – informatikus, Szilágynagyfalu
Rózsa Róbert – táncoktató, Zilah
Széman Rózsa – művelődésszervező, Szilágysomlyó

A címlapon Szilágysomlyói diákszínház. A hátsó borítón ősz Szilágyszóvályban. Parajkó Zoltó felvétele.

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság
Erdélyi Magyar Hírlap

 paprika rádió
csíjiük Kolozsvárt

 Kolozsvári Rádió

Major Miklós

Táj és történelem

A Felső-Berettyó mente nagy múltú történelmi, néprajzi táj, a Szilágyság része, annak délnyugati szögletét alkotja. A Berettyónak a Réz- és a Meszes-hegység közötti, felső vízgyűjtőjét értjük alatta. E kis táj nem zárt területe Szilágy megyének. Nyugat felé széles kijárata van a bihari tájakra és az Érmellékre (lásd térkép), míg a büdöskúti és hosszúaszói völgyön át a Kraszna mentére. A mintegy 130-150 négyzetkilométer nagyságú területen 12 ezer lakos él, többségükben református magyarok. E kis táj felszínalaktanilag eléggé tagolt. Tengelyét a Berettyó széles völgsíkja alkotja, átlagosan 200 méter magasan a tengerszint

felett. Az öntéshomokkal, iszappal és agyaggal borított ártéri szint a gabona, a rétek és a legelők termőterülete.

A falvak – Bürgezdet kivéve – az ártér magasabb, terrasszá formálódott szintjein sorakoznak. A szeszélyes vízjárású Berettyó tél végi és nyár eleji („zöldár”) árvizeivel e vidéket sem kímélte. Az utóbbi évszázadban átlagosan minden nyolc-tíz évben volt egy nagyobb méretű kiöntése. Bürgezd nem ártéren, hanem gyümölcsfákkal borított dombok ölében, egy völgyfőben fekszik Nagyfalutól északra, nem messze Szilágysomlyótól. A folyó jobb oldalán, az árterülettel párhuzamosan sorakoznak az erősen

A Berettyó forrása, Tuszatelke. Sallay Károly 2018-ban készült fényképe

Szilágybagos a pincesorról

legömbölyített, délre, délnyugatra néző, 300-350 méter átlagos magasságú dombozók. E dombsor részei: Gecse-hegy, Rózsa-hegy, Véper, Cser, Nagy-Csicsó, Szóvárhegy, Garda, Rigóhegy, Újhegy stb. A Berettyó bal oldalán viszont, mint valami lépcsőfokok, egymást követik a lapos teraszfelszínek, melyeket a Jázi-, Gyümölcsénesi- és a Halmasd-patak mélyen felszabdalt. A többszintű, sima felszínű teraszok „szőke földjei” (agyagos talajai) a gabonatermesztés (főleg kukorica), a legelők és az erdők területei. A vidék gyűjtőfolyója a már említett Berettyó, mely itteni irányváltoztatása révén Nagyfalunál jó átkelőhelyet biztosít a szomszédos Rézalján lakóknak. A földrajzi tájnak eme adottságához, vagyis a viszonylag tagolt felszínhez, a mérsékelt meleg és nedves éghajlatához, a sűrű vízhálózathoz, a változatos talajféleségekhez kapcsolódik, idomult a nép foglalkozása, építkezése, öltözete, egész életmódja. A nagy, tágas határ lehetővé tette a gabonatermesztő földművelést és az azt kiegészítő állattartást. A 200-350 méter tengerszint feletti magasság közötti medence központjában, Szilágnagyfaluban futnak össze a különböző irányból, termelési vidékekről érkező útvonalak, hogy majd egyetlen irányba, Szilágyosomlyó felé terelődjenek a forgalom. E kistáji központban érintkezik jobbra az állattenyésztő-fakitermelő Rézalja a sokoldalú, főleg mezőgazdasági jellegű Berettyó mentével. Így vált Nagyfalú már a középkor óta egy

szűkebb környék piaci, illetve mintegy 18-20 falu találkozási központjává.

Ebbe a táji munkamegosztásba kapcsolódtak be a 18. században a Réz-hegységben létesített üveggyárak munkásaiként a szlovákok, később – főleg a Margitta–Szilágyosomlyó vasútvonal megépítésével – a bihari részek (Széplak, Bályok, Margitta), valamint Zilah termelő-vásárló népessége is.

A nagy, tágas határ lehetővé tette a gabonatermesztő földművelést és az azt kiegészítő állattartást.

A Felső-Berettyó mente a 19. században mindenekelőtt gabonatermesztésével (búza, árpa, rozs), szőlő- és gyümölcstermesztésével, és nem utolsósorban állattenyésztésével tűnt ki. A nagy múltú állattartás (Nagyfalú, Zovány) alapjait korábban a Réz nyújtotta makkoltatási lehetőségek (sertés) és a kiterjedt marhalegelők (főleg az erdőirtások után) képezték.

Az állattartás terén a Berettyó menti falvak bizonyos szakosodást mutattak, így például Nagyfaluban és Zoványon eladásra ökröket hizlaltak. Hasonló szakosodás figyelhető meg a növénytermesztés területén is. Habár nagyrészt gabonatermesztő vidék volt, egye-

falvakban, ahol kedvezők voltak a termelési feltételek, szőlőt (Nagyfalú, Zovány), cseresznyét, szilvát (Bürgezd), kajszibarackot, almát (Bagos, Alsóvalkó) is termesztettek. Az állattenyésztés fejlettségét jelzik sok helyütt a nagy istálló csűrök és szénatartók (Nagyfalú, Zovány, Borzás).

A települések közül Nagyfalú a Hunyadiak korában mezővárosi rangot (oppidum) kap. Állatvásárait már 1471-ben említik a krónikák. Malmairól pedig a 15. század óta van tudomásunk.

A közös történelmi múlt folyamatoságában óriási kiesést okoztak a 17. század második felének (1660–1690) török-tatár pusztításai. A századok folyamán kialakult földrajzi, gazdasági, történelmi és etnikai szempontból egységes tájat a hódoltság igen bonyolultta, zűrzavarossá és szinte pusztává tette. A lakosság jelentős része a vidékről elvándorolt. Lényegesebb népszaporodás a 18. század 20-as éveitől kezdve tapasztalható. Ugyanis ekkor megkezdődik a lassú, újbóli benépesülés folyamata. Főleg az Alföld és a Bihari-havasok irányából történik a benépesülés, amely nemcsak számbeli, hanem etnikailag is megváltoztatta a demográfiai viszonyokat. Az 1784 és 1787 között megejtett első hivatalos népszámlálás szerint a településcsoport népessége meghaladta az 5000 főt. E kis táj falvai az 1876. évi közigazgatási átszervezésig az ősi Kraszna vármegyéhez tartoztak. Szilágy előnevüket jó részt a századforduló óta viselik. Ekkor Szilágy vármegyéhez kerültek.

Szabó Miklós, akit faluja (Szilágybagos) krónikásának és kiváló versfarragónak tartottak, a táj keretét a következő versben fogalmazta meg:

A láthatár keleti szélén
A Meszes terpeszkeedik.
Mint begörbített kard a Rézzel
együtt úgy ölelkezik.
E két hegység vonulata
e tájnak háttere,
Gyermekkorunkban azt hittük,
hogy ott van a világ vége.

Délnyugat felé ha nézünk,
tíz falu tornya látszik,
Előtérben, lent a völgyben
a Berettyó kígyózik,
melynek mentén szénaboglyák
százai sorakoznak.
Arról lengedező szellő
hozza el illatjokat.

(Részlet a szerzőnek a Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2. című kiadványban (Kolozsvár, 1994) megjelent tanulmányából.)

Birtalan Beáta Erzsébet

Betekintés a Felső-Berettyó mente zenei kultúrájába

Románia északnyugati részén a Réz- és a Meszes-hegység, valamint a Szamos és Érmellék által közrezárt, hepehupás vidéket nevezzük Szilágyságnak. A kistérség neve a legrégebbi tájnévek közé tartozik, első írásos említését a 14. századi dokumentumokban is megtalálhatjuk. A honfoglaláskor már letelepedtek a Szilágyságban a magyarok, azonban a vidék etnikai egysége a 15-16. században megbomlott a románok betelepülésével.¹ A jól körülhatárolható régiót több kisebb tájegység alkotja, saját közigazgatási és kulturális központtal. A Szilágyság a következő régiókra tagolódik: Tövishát, Kraszna vidéke és a Berettyó mente.

A Berettyó mente további apró egységekre bomlik, néhány kisebb-nagyobb települést foglalva magába. A Berettyó forrásától kiindulva, a patak folyását követve Tuszatelke, Füzespapterek, Valkóváralfa, Felsővalkó, Alsóvalkó, Szilagybagos, Szilagyborzás, Szilagynagyfal, Szilagysovány, Ipp és Márkaszék települések alkotják a Felső-Berettyó mente ma már etnikailag heterogén kistéjegységét.² A történelem folyamán a felsorolt települések közül több is rendelkezett mezővárosi ranggal az 1660-as tatárjárás előtti időben, azonban ma Szilagy megye négy, városi rangú településsel rendelkezik, amelyekből három (Zilah, Szilagyceh és Zsibó), a Tövishát kistérség területén helyezkedik el, és a fennmaradt egy városban, Szilagy-somlyón osztozik meg Kraszna vidéke és a Berettyó mente. Bár Szilagy-somlyó nem Berettyó-parti város, közigazgatási központként (vármegyei, majd járási székhelyként) hatással volt a vidék zenei és kulturális életére. Ezért lehetetlen a Felső-Berettyó mente magyarok által lakott településeinek zenei életét bemutatni Szilagy-somlyó (a továbbiakban Somlyó) rövid ismertetése és néhány somlyói kulturális esemény felelevenítése nélkül.

Cosma nővér iskolája

Szilagy-somlyó első írásos említése 1251-ből való. Jelenleg Szilagy megye második legnagyobb városa. Nagyvárdtól 90 km-re, Kolozsvártól 111 km-re, Temesvártól 260 km-re, Szatmárnémetitől 74 km-re délre, Zilahtól 25 km-re északnyugatra fekszik. 1351-ben került a Báthoryak birtokába a somlyói vár. Hat fejedelem, két erdélyi vajda és egy lengyel király (Báthory István) látott napvilágot a városban.³ Szilagy vármegye megalakulása előtt Somlyó Kraszna vármegye „fővárosa” és székhelye volt. A Báthoryak kihalása után a Bánffy család vásárolta meg a várat. A Bánffy család kulturális irányultsága és felekezeti hovatartozása nagymértékben meghatározta a környező falvak kulturális életét is. A 2011-es népszámlálás adatai alapján a városban lakók száma 14 436 lélek, amely nemzetiségi hovatartozását tekintve a következőképpen oszlik meg: 3000 magyar, 8730 román, 1291 cigány, 27 szlovák, 8 német és 4 egyéb. A magyar lakosságot tekintve nincs lényeges változás az I. világháborút megelőző népszámlálás adataiban sem, azonban a többi nemzetiség lélekszáma teljesen megváltozott, hiszen az 1920-as adatok szerint Somlyón 441 magyar, 1792 román, 1655 egyéb, 1580 zsidó és 38 német, összesen 6926 lélek élt. Az 1800-as években katolikus, református és izraelita felekezeti iskolák működtek a városban, ezeket az iskolákat a környező falvak módosabb családjainak gyermekei is szívesen látogatták. A 20. század eleji és a 21. század eleji magyar lakosság felekezeti hovatartozásának alakulását összevetve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy míg a múlt század első felében a katolikusok a lélekszám kétharmadát, a reformátusok pedig egyharmadát tették ki, addig a 21. század elejére ez az arány megfordult. Az említett tények

Birtalan József (1927–2017).
Mihu Constantin felvétele.
Forrás: <https://ujkafe.website/?p=66747>

A Szederinda citeracsoport Birtalan Józseftől tanult népdalt játszik a szilágybagosi pincesoron

figyelembevételével senkit sem lephet meg az a kijelentés, hogy a katolikusok kiemelt szerepet kaptak a múlt században a város kulturális és zenei életében. De az ő sikerük se volt előzmény nélküli, hiszen a városban már a 19. században is lelkes műkedvelők tevékenykedtek. A korabeli sajtó már 1833-ban beszámolt arról, hogy Szilágy-somlyón a színházépület volt,⁴ és 1896-ban megalakult a somlyói Műkedvelők Zeneegyesülete is,⁵ a hangszerek megvásárlására még az év februárjában Szánka Antal zenetanár tanítványival a városi színház helyiségében zártkörű, tánccal egybekötött zeneestélyt tartott. A belépődíj személyenként 1 korona volt, és a következő művek szerepeltek a műsorban:

1. *Hunyadi-induló* – előadták: minden tanítvány hegedűn, zongorán és harmóniumon
2. *Balaton háborgása* – Mihályitól, zongorán előadta Winberger Gizella
3. *Magyar népdalok* – előadták: Láng Aladár és Faragó József hegedűn
4. *A Lammermoori Lucia* operából a fantasie elegant – előadta Ajtai Pál, hegedűn és zongorán kísérté Ruzska Margit kisasszony
5. *Magyar népdalok* – előadták Finger Mariska és Lajos
6. *II. Rapszódia* Liszt Ferentől – előadta Tamkó Bella kisasszony
7. *Magyar egyveleg* – Kethely Vanda adta elő cimbalmon, hegedűn kísérték Ajtai Pál, Bölöni György és Halliraszky Albert
8. *Lengyelke és galopp* – előadták zongorán négy kézre: Winberger Rózi és Brüll Margit
9. *Fata Morgana*-keringő – előadták: Halliraszky Albert, Bölöni György

hegedűn és Winberger Gizella zongorán

10. *Hymnus* – az őszkar előadásában hangzott el.⁶

A zeneegylet tagjainak szorgalma meghozta a várt gyümölcsöt, hiszen a következő évben már arról olvashattak a *Szilágy-Somlyó* folyóirat 1897. július 1-i számában, hogy az egylet sikeres estélyt tartott. „Talán kevés város van, amelyben az egyleti élet iránti érdeklődés annyira feltalálható volna, mint éppen a mi kis városunkban. A múlt vasárnap, június 27-én mutatta be magát, az új alapokon s új erővel szervezett zeneműkedvelő társulat. Az érdeklődés meg volt és a kíváncsiság reményén felül lett kielégítve. Bemutatásra került Erkel Ferenc Hunyadija. A dirigens Posner Sándor volt.”⁷ A somlyóiak kedve az éneklésre, zenélésre a 19. és 20. század fordulóján se lankadt. Már 1900-ban a szülők kérésére M. Proba nővér bevezette a zene (zongora) oktatását a Szent Ferenc-rendi nővérek által irányított intézménybe.⁸ A katolikus iskolában 1922-ben kezdte el tevékenységét Sinzinger M. Cosma nővér, aki a somlyói komolyzenei élet meghatározó személyiségévé vált.⁹

1931. január 25-én örömteli hírt közölt a somlyóiak folyóirata: „...közöljük, hogy a Somlyói Szent Ferenc-rendi Nővérek által fenntartott és a Cosma Nővér vezetése alatt álló zeneiskola megkapta a régóta kérvényezett nyilvánossági jogot, s ezt most már minden fórumon jóváhagyták. (...) Évtizedeken keresztül e megye, e város és a környék fiai ide sereglettek zenét tanulni. Nemzetiség és valláskülönbség nélkül voltak mindenkor növendékei. A kiváló zenepedagóg, Cosma nővér, azelőtt is vállalta az ambiciózus növendékek

levizsgáztatását állami intézetekben is, s így többen szereztek a növendékek közül zenei diplomát.”¹⁰

Az 1944-es impériumváltás után még nagyobb intenzivitással gyűjtötte maga köré a nővér a zene iránt érdeklődőket. A város kulturális életében az iskola összekötő kapocsnak számított, hiszen olyan generációkat nevelt, amelynek tagjai felekezeti hovatartozástól függetlenül jól teljesítettek.

Cosma nővér „sohasem osztályozott klikkek, társadalmi állások, vallás vagy nemzeti különbségek szerint. Igyekezett széthúzás nélkül a kultúra szolgálatába tömöríteni az összes erőket”.¹¹ Felekezet tekintetében a tanulók többsége római katolikus volt, azonban nagy számban oktattak reformátusokat is. Akadtak a diákok között görög-katolikusok, ortodoxok, zsidók, sőt cigány muzsikuskok lányai is tanultak az intézményben.¹² Cosma nővér kezdeményezésére építették meg a római katolikus kultúrházat, amit 1935. október 5-én ünnepélyes keretek között avattak fel.¹³

1948. július 25-én a hatóságok felszólították a zárda vezetőségét javaik átadására, és másnap megkezdtek az iskola és a zárda vagyonának leltár szerinti átvételét. A Regensburgból származó lelkes zenetanárnő, Sinzinger M. Cosma nővér a rend feloszlatása után is Szilágy-somlyón maradt. A régi egyházi épületben (a volt kántori lakásban) haláláig tanította számos tanítványát. Az 1940–1950-es évek végén tanítványai között többen voltak olyanok, akik a kolozsvári Zeneakadémián végeztek: Birtalan József, szilágybagosi születésű zeneszerző és karvezető, Papp Dániel főiskolai zongoratanár, Szívós Mária, a nagyváradi Állami Filharmónia hegedűse, Veress László, a Kolozsvári Állami Magyar Opera tenoristája.¹⁴

Boér Klára egyik írásában elismerően beszél egykori tanáráról. „Sinzinger M. Kozma nővér kiváló képességű zenetanár és karvezető. Híres leánykórusának én is tagja voltam hat éven át. A Kodály-népdalfeldolgozások mellett Haydn-, Händel-, Mozart-, Beethoven-, Schubert-műveket tanított be négy szólamban, melyeket előadtunk főleg ünnepélyes alkalmakkor a helyi római katolikus templomban és a városi Kultúrházban (melynek az alapítása is az ő nevéhez fűződik). Magyar, német, időnként latin nyelvű műveket énekel-tünk.”¹⁵

Sinzinger M. Cosma nővér somlyói kulturális tevékenysége felbecsülhetetlen értékű, és a város mai magyarsága is hálás szívvel emlékszik rá vissza.

A Szederinda citeracsoport Panyolán, 2022-ben. Széman Rózsa felvétele

Ruzitska György szilágynagyfalui évei

A régió kulturális és zenei életének bemutatását nem meríti ki teljes egészében Szilágysomlyó ismertetése, hiszen a Felső-Berettyó mente kisebb-nagyobb településein éltek és munkálkodtak még olyan muzsikuskok, akik hatással voltak a magyar, illetve az erdélyi zenei életre. Szilágynagyfaluhoz köthető az egyik ilyen személyiség, aki később a 19. századi kolozsvári zenei élet meghatározó személyiségévé vált. Ruzitska Györgyről van szó, aki 1786. február 10-én született Bécsben.

Ruzitska György osztrák zenész polgári családból származott. Teleki Sámuel erdélyi kancellár ajánlásával került 1810-ben Szilágynagyfaluba, Bánffy János kastélyába, a báró nevelt lányai, Nemes Anikó és Nemes Máriszó mellé zenetanítónak.¹⁶ Feltehetően az a kérdés, hogy egy olyan szellemi és kulturális központtól, amilyen abban a korban Bécs volt, miért szakadt el egy olyan zenei ambícióval rendelkező fiatalember, mint Ruzitska? A választ a korabeli gyakorlatban találjuk meg, hiszen ebben az időszakban a zenei központokból a muzsikuskok a perifériák felé orientálódtak. Utazásaik során más nemzetek stílusát is megismerték, és ezzel egy időben a saját tapasztalatukat és tudásukat megosztották a zeneileg kevésbé képzett vidékek lakóival, ezzel is előkészítve az európai intézményes oktatás és zenei nevelés felzárkóztatását.¹⁷ Ruzitska György a Nagyfaluban töltött évei alatt nemcsak zenei tanítóként működött, hanem magát is továbbképezte. Fejlesztette zongorajátékát,

megtanult hegedülni, gordonkázni,¹⁸ és kisebb kamarazeneműveket is szerzett a tanítványai számára, amelyeket a nagyfalui kastélyban közösen elő is adtak. Ezeket az oktatásra szánt egyszerűbb kompozíciókat be is illesztette – más szerzők művei mellett – abba a pedagógia tárgyú gyűjteménybe, amit maga állított össze, *Herbier Musical* címmel.¹⁹ Első arisztokrata tanítványainak több művet is ajánlott: az op. 4. C-dúr és D-dúr triót, ezt 1811-ben komponálta hegedű-zongora-cselló együttesre, valamint 1817-ben Nemes Anikónak dedikálta a D-dúr *Polonézt* és 1821-ben Nemes Máriszónak a Gluck-témára komponált *Rondót*. Kapcsolata a báróval és a családdal annyira elmélyült, hogy utazásaik alkalmával is magukkal vitték Ruzitskát Bécsbe és Kolozsvárra is. Ezek az utazások megfelelő alkalmakat biztosítottak a fiatal muzsikusk számára, hogy kapcsolatokat alakítson ki és ápoljon a bécsi és a kolozsvári muzsikuskokkal.²⁰ Nem csak zeneileg képezte magát: szabad idejében megtanult olaszul, franciául, mivel bátran használhatta a kastélyban lévő 2000 kötetes könyvtárat, valamint az ő javaslatai szerint bővítették a kottatárat is. Miután a báró nevelt lányai férjhez mentek, Ruzitska György Kolozsvárra költözött, ahol korának jelentős zenei alakjává vált.

Kodály utódja: Viski János

A Berettyó folyását követve Nagyfaluból Szilágyszóványa-ra érkezünk, és bő száz esztendővel Ruzitska György Nagyfaluban töltött évei után Szilágyszóványon

is találunk egy kiemelkedő zenepedagógust és zeneszerzőt.

1933 és 1941 között élt Zoványon Viski János, Kodály Zoltán tanítványa, majd nevesített utódja. Viski János Kolozsváron született 1906-ban, Viski László ügyvéd és Ákontz Mária második gyermekeként. Általános és középiskolai tanulmányait a Kolozsvári Református Kollégiumban végezte, ahol hegedülni és zongorázni is megtanult. Édesapja kívánságára beiratkozott a Kolozsvári Mezőgazdasági Akadémiára 1922-ben, mivel édesapja a fia jövőjét a családi birtok vezetésében látta. Édesanyja ösztönzésére viszont a zenei tanulmányait is folytatta. Három, egész estét betöltő hangversenyen lépett fel Kolozsváron, először 1925-ben. Beethoven *Tavaszonátóját*, Mendelssohn e-moll versenyművét adta elő ifj. Szabó Géza kíséretével. 1926. március 8-i hangversenyén Bach E-dúr szólószonátájával, Paganini XVII. *Caprice* szerzeményeivel lépett fel. Ezen a hangversenyen részt vett Telmányi Emil, aki Viski Jánost a zeneszerzés irányába tanácsolta. Kolozsvári utolsó, 1927 januárjában tartott hegedűestjén három szonáta szerepelt a repertoáron: Dohnányi, Sjögren és C. Franck művei.²¹ 1927-ben Budapestre utazott, és magával vitte Telmányi Emil névjegykártyáját, amelyen a következő szavak álltak: „Telmányi Emil Kodály Zoltánnak beajánlja Viski (sic!) Jánost. Sziv. üdv.”²² Így lett Viski János 1927 és 1932 között Kodály Zoltán tanítványa a Budapesti Zeneművészeti Főiskolán. 1932-ban visszatért Erdélybe, előbb Kolozsvárra, aztán édesanyjával szilágyszóványi birtokukra költöztek. László Ferenc szerint 1932-ben

Táncscsoport 1948-ban. Kép: Kovács Erzsébet családi gyűjteménye

felmerült, hogy Viskit meghívják a kolozsvári Magyar Konzervatórium igazgatójának, de ez álírnék bizonyult, Viski megmaradt zoványi gazdálkodónak.²³ Kapcsolatát továbbra is ápolta Kodály Zoltánnal, ami a mester és tanítvány kapcsolatból barátsággá nőtte ki magát. Levelezésükben nemcsak szakmai tevékenységükről írtak, hanem a gazdálkodás körülményeit is megbeszélték. Szilágyzoványon töltött éve alatt írta meg első zenekari művét, a *Szimfonikus szvit* nyilvános hangverseny-bemutatója 1938. március 31-én volt a budapesti Zeneakadémián. 1939-ben Willem Mengelberg, az amszterdami Concertgebouw karmestere is vezényelte a *Szimfonikus szvitet* Budapesten, és Európa fővárosaiba is elvitte Viski munkáját. Az *Enigma* című szimfonikus költeményét, amelyet Mengelbergnek ajánl, Balassi Bálint azonos című verse ihlette, amelyet 1940-ben mutattak be a Budapesten, ez a mű tette Viski Jánost „világhíressé”, hiszen Norvégiától Törökországig majdnem minden nagyobb európai városban elhangzott. Erről a koncertről Gaál Endre, a *Magyar Nemzet* kritikusa így írt: „Az évadnyitó est újdonsága a kiemelkedő tehetségű zeneszerző, Viski János *Enigma* szimfonikus költeménye volt. Balassi hasonló című versét követő program-muzsika. A mű a legjobb minta, Kodály után indul. A kompozíció faktúrája igen jó. Viskiben van bátorság ahhoz, és ebben sok fiatal szerzőnk példát vehetne tőle, hogy őszinte legyen. A magyar ízlés szerint való dallam uralkodó szerepe, a tiszta és világos forma, a kifejező ritmus, a harmóniák és a hangszerelés

nemes színe jellemzi a művet.” Valamint „tartalom es forma egysége, a tematikus invenció frissessége es a témák sorát továbbszövő nagy szakmai tudás Viski életművének egyik kiemelkedő darabjává teszi az *Enigmát*”²⁴ – írta Bónis Ferenc zenetörténész. Ezért a szimfonikus költeményéért a Kisfaludy Társaság 1940-ben Greguss-éremmel tüntette ki, és szintén az *Enigma* sikere hozta meg Viski János budapesti kinevezését is a Nemzeti Zenede tanári karába.²⁵ Tanári tevékenysége és zoványi gazdálkodása érdekében heti rendszerességgel tette meg a Budapest és Szilágyzovány közötti utat. 1941. november 18-án kinevezték az újraindult kolozsvári Konzervatórium élére. Egy szűk esztendeig vezette a kolozsvári intézményt Kodály elvei alapján, hiszen a következő év őszén a budapesti Zeneakadémia zeneszerzéstanárává nevezték ki, Kodály Zoltán nyugdíjba vonulása után. El is hagyta Erdélyt, és élete végéig Budapesten élt. Örökösét nem hagyott maga után, ezért a zoványi kúriája a községre maradt. A község polgármestere, Márkus László indítványozására egy emléktáblát helyeztek el az ingatlan falán, amely emlékezteti az arra járókat a falu egykori neves lakójára.

A térség első dalárdájának otthona: Szilágybagos

Időben és térben is visszaugrunk a Berettyó forrása felé, Szilágybagosra. Bagos az egyik legrégebbi település a Berettyó-felvidéken, először Bugus néven említik 1205-ben a *Váradai regestrum-*

ban. A 20. század második felében mégis a gyógyvizű fürdője miatt látogattak a turisták a településre, ügyet sem vetve az itt rejlő kulturális és zenei életre, pedig a környék falvai között itt működött a legkorábban dalárda, amelyet 1856-ban Fazakas József papsága és Somogyi Sámuel kurátorsága alatt alapítottak meg Harmónia néven.²⁶ Az 1857-es kolozsvári *Magyar Futár* és a *Politikai Újdonságok* című lap is beszámolt a dalárda szilágysomlyói szerepléséről, ahol a Református Egyházkerület Részletes Zsinata alkalmával lépett fel az együttes, „országos hírnévre téve szert ez által”.²⁷ Megilletődve írt a dalárda hangzásvilágáról a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* egyik szerkesztője is: „Tiszta érzettől ihletve veszem tollamat (...) Vándor! ha Szilágybagoson mész keresztül, ne mulasz el elmenni az Istennek házába, ott ha csak az érzékenységnek egy kis szikrája van csak a kebledben, szent érzületté fogsz átolvadni az orgona hangjával párosult összhangzatos ének magasztos hallására.”²⁸

A falu krónikása, Szabó Miklós lelkes amatőr műkedvelő fiatalokról is beszámolt, akik kezdetben, 1895-ben Porcsalmi Ilona óvónő vezetésével kezdték el munkájukat. Ő indítványozta a fiataloknak, hogy építsenek kultúrotthont. Ennek megvalósítása érdekében az ifjúság még nagyobb lendülettel vetette bele magát a színművek tanulásába, hogy az előadásaikon befolyt összeg árán megvásárolhassák az építőanyagokat.²⁹

Ezt követően az ifjúság kulturális nevelését Zongor Margit vette át, aki 1940–1944 között volt Bagoson óvónő. Az ő vezetésével léptek fel a bagosi színjátszók Szilágysomlyón, a Cosma nővér kezdeményezésére megépített katolikus kultúrházban, 1943. január 31-én. A bagosi kultúrotthon építésére való törekvés az ő munkássága alatt se lankadt, hiszen az előadásokról befolyt adományokból már az építőanyagok tetemes részét meg is vásárolták – ám az 1944-es impériumváltás után az építőanyagokat elkobozták, és a valkói iskola építéséhez használták fel.³⁰ A színjátszó csoport mellett táncscsoport is működött a faluban, és a muzsikások is a falu „válogatott cigánylegényeiből” kerültek ki.

Ebben a lelkes, kultúrákedvelő és művelő közösségben született meg 1927. november 10-én Birtalan László és Kincses Erzsébet negyedik gyermekeként Birtalan József.

Saját elmondása szerint a lehetőséget, hogy tovább tanulhatott, a Jóisten közbenjárásának köszönhetette, mivel

Színjátékosok 1938-ban. Kép: Birtalan Beáta családi gyűjteménye

gyerekkorában a keze többször is eltört, és a szülei azt mondták: „Kapálni, kaszálni már úgyse fog tudni, így a paraszti munkában nem sok hasznát vesz, inkább tanuljon tovább.” Így került Szilágysomlyóra a Mezőgazdasági Líceumba. Érettségi után Kárászteleken tanítóskodott, ahol fúvószenekart alapított. 1956-ban a Kolozsvári Zeneművészeti Főiskolán végzett zenepedagógia – karvezetés és nagybőgő – szakon. A Kolozsvári Magyar Opera zenekarában 1954-ben kezdte meg zenei munkásságát, majd 1957-től a frissen alakult filharmóniába került szólamvezető nagybőgősnek. Ezzel egy időben nagybőgőtánárként dolgozott a kolozsvári zeneközépiskolában. 1958-ban Marosvásárhelyre költözött, ahol feleségével, a temesvári származású Birtalan Judittal együtt az Állami Székely Népi Együttesnél töltötték be karmesteri, illetve karnagyfunkciót. 1962-től a Marosvásárhelyi Állami Felsőfokú Művészeti Intézmény magyar tagozatának karvezetésánára volt.³¹ 1979-től folytatta karvezetői tevékenységét az együttesnél, amely ettől kezdve Maros Művészegyüttes néven működött tovább. Karmesteri és karvezetésánári tevékenysége mellett népzenekutatói munkát is végzett, valamint egyházi kórusműveket és népdalfeldolgozásokat írt egynemű, illetve vegyes karok számára. A rendszerváltás után, 1989-ben megalapította a marosvásárhelyi Vártemplom Cantemus leánykarát. 2000-ben feleségével együtt Magyarországra költöztek, a Tiszaújvárosban élő gyermekeikhez, és zenei tevékenységüket ott is folytatták. Megalapították

a Tiszaújvárosi Református Énekkart, a Mezőkeresztesi Férfi Kórust és a Mezőkeresztesi Kamarakórust.

Bárhon élt is Birtalan József, a szülőfaluja iránti szeretete és elkötelezettsége mindig megmaradt. Amilyen gyakran csak tehette, hazautazott szüleihez, de azok halála után is a testvéreihez és a család minden tagjához nagyon kötődött. Szívesen jöttek vele Bagosra a munkatársai, a tanítványai, az együttes tagjai, többek között Szabó Csaba, Szöllősi Erzsébet, Széllyes Sándor, Tóth Erzsébet, Balogh Dénes és mások, akik nemcsak kikapcsolódni, a munka fáradalmait kipihenni látogattak el a faluba, hanem kultúrmissziói hivatásukat is gyakorolták. Mindig valami előadással, hangversennyel lepték meg a bagosi közönséget az 1960-as években felépült kultúrotthonban. 1989 után Birtalan József a Cantemus leánykórossal több ízben is énekhangversenyt tartott a község református templomában, és mivel akkoriban családnál szállásolták el a vendégeket, annyira szoros baráti szálak alakultak ki a falu ifjai és a lánykórus tagjai között, amelyek a mai napig se szakadtak meg. Nem túlzás kijelenteni, hogy Birtalan József a 21. században is meghatározó egyénisége Szilágysomlyó zenei életének. Szülőfaluja iránti tisztelete és szeretete jeléül sokat dolgozott azon, hogy Bagoson működjenek az egyházi énekkarok. Bármikor szívesen meghallgatta mind a baptista, mind a református kórus előadásait, próbáit. Mindkét egyház zenei vezetője szívesen fogadta építő megjegyzéseit, és belefoglalták azokat a további munkájukba. Több egyházi énekdolgozást

ajánlott a Szilágysomlyói Ifjúsági Énekkar és a Református énekkar számára, az ő tehetségük és egyéniségük szerint formálva azokat.

Most, a 21. század első felében se lankad a bagosiak ének és zene iránti lelkesedése.

Most, a 21. század első felében se lankad a bagosiak ének és zene iránti lelkesedése. Az alig 1900 lelket számláló protestáns faluban nyolc olyan csoport, illetve együttes működik, amelynek az éneklés, az együtt éneklés a fő hivatása. Mindkét felekezetnek saját zenei együttesei vannak, és már 6-7 éves koruktól próbálják belevonni a gyermekeket az egyház zenei életébe. A baptistáknál és a reformátusoknál is ebben a korban kezdik el a mandolinoktatást. A baptistáknál néhány évvel korábban alakult meg a mandolinzenekar Budai Éva vezetésével, aki Mezei Józsefnek adta át a stafétát. A reformátusoknál azonban 1985 óta működik a zenekar, kezdetben Kapitán (Birtalan) Erzsébet vezetésével, jelenleg pedig Szabó Boglárka irányításával sajátítják el a gyerekek a mandolinon játszás technikáját. Hozzávetőleg kétevenként indítanak kezdő csoportot, a gyerekek létszámától függően. 1985-ben alakult meg a református Ifjúsági Énekkar, amelynek a magját a konfirmált mandolinzenekar tagjai alkotják. A baptista felekezetben még működik egy fúvószenekar is, Budai Attila vezetésével, ők nemcsak az saját egyházi rendezvényeikre lépnek fel, hanem a község által szervezett rendezvényeket is ünnepi hangulattal színesítik. Mindkét egyház „felnőtt” énekkarában találunk olyan tagokat, akiknek az ősei már az 1850-es években alakult dalárdában is énekeltek. A Szilágysomlyói Református Énekkar 2018-ban a falu szülöttje iránti tiszteletből felvette a Birtalan József Református Énekkar nevet. A névváltoztatási ünnepély egybeesett Birtalan József halálának egyéves évfordulójával, ez alkalommal a református templom kertjében kopjafát helyeztek el a zeneszerző, karnagy, zenepedagógus emlékére. Ezen az eseményen Birtalan József özvegye és gyermekei mellett jelen volt Tóth Guttman Emese, a Románia Magyar Dalosszövetség elnöke is. A jelenlegi énekkar repertoárjának legnagyobb részét a Birtalan József által komponált egyházi kórusművek alkotják.

Az egyházi énekes együtteseken kívül Bagoson működik még két olyan

A Birtalan József Református Énekkar és a Tiszaújvárosi Református Énekkar, középen a két kórusvezető, Szabó Boglárka és Birtalan Judit, valamint jobboldalt Tóth Guttman Emese. A kép 2018-ban készült, a kopjafa állításakor

csoport, amely az éneklés/együtténeklés erejében látja a közösség megmaradását. Az egyik a Mákvirágok népdalkör, amelyet ifj. Birtalan József vezet, aki örökölte nagybátyja népdal iránti szeretetét, és igyekszik a csoport tagjaival megismertetni a magyar népdalokat. A másik csoport a Szilágybagosi Amatőr Színjátszó Társulat, amelynek előadásaiiban egyre több szerepet kap az éneklés.

Somlyóról indultak

A Szilágyság egy kis sziget Partium és Erdély határán, amely nemcsak földrajzi és történelmi kincseket rejt magában, hanem az idők során az erdélyi komolyzenei életnek számos rendkívüli egyéniségeket ajándékozott. A teljességre való törekvés igénye nélkül fontosnak tartok még megemlíteni néhány olyan személyt, aki Szilágysomlyón született, és onnan került el a nagyvárosok sokkal mozgalmasabb zenei világába. Báró Bánffy György (1853–1889) születési helye kérdéses: egyes források Kolozsvárt, mások Szilágysomlyót vagy Szilágynagyfalut jelölik meg születési helyeként, az viszont bizonyos, hogy tanulmányait Szilágysomlyón kezdte meg. Országgyűlési képviselő és zeneszerző, a 19. századi kolozsvári zenei és kulturális élet egyik legnagyobb mecénása volt.³² Papp Viktor (1881–1954) zenekritikus, zenei író, szerkesztő és miniszteri tanácsos volt,³³ Somló József (1891–1954) operaénekesként (tenor),

énekmesterként ismert. Izraelita családban született, később áttért a római katolikus vallásra, az 1920-as évek elején a Magyar Állami Operaház tagja volt. Szilágyi Bea (1908–1987) színésznő, egyetemi tanár, Páger Antal felesége volt, 1952-től a Színház- és Filmművészeti Főiskolán színészmesterséget és zenés rendezést tanított, valamint a Budapesti Operettszínházban játékmesterként tevékenykedett.³⁴ Hary Béla (1934–2011) Halmos György és Guttman Mihály tanítványa volt. Kétszer is volt a Kolozsvári Magyar Opera igazgatója (1973–1978; 1984–1989).³⁵

A felsoroltak közül valamennyien hatással voltak Felső-Berettyó mente kulturális életére, életükről, munkásságukról ma is megemlékeznek a térségben.

Jegyzetek

- 1 <https://mek.oszk.hu/04700/04750/html/22.html>
- 2 Major Miklós: Népi tájtudat-vizsgálat a Felső-Berettyó mente falvaiban. In: *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*. 2. kiadás, 1994. 20. o.
- 3 Papp Lajos: *Szilágysomlyói turkáló (Helytörténetek és egyébek)*. Asante Kiadó Zilah. 2020. 6. o.
- 4 Szabó M. Attila: *Szilágysomlyó város krónikája és adattára 1251–1945*. 2020. I. kötet, 39. o.
- 5 Uo. 126. o.
- 6 Uo. 130. o.
- 7 Uo. 152. o.
- 8 Szabó M. Attila: *Magyar oktatási intézmények a Magura aljában. A szilágysom-*

lyói gimnázium története. Székelyudvarhely, 2015. 21. o.

9 Uo. 24. o.

10 Szabó M. Attila: *Szilágysomlyó város krónikája és adattára 1251–1945*. 2020. II. kötet. 280. o.

11 Szabó M. Attila: Uo.

12 Boér Klára: A szilágysomlyói Báthory István Magyar Tannyelvű Általános Iskola névadó ünnepségének margójára. *Művelődés*, 2008/1.

13 Szabó M. Attila: *Szilágysomlyó város krónikája és adattára 1251–1945*. 2020. II. kötet. 356. o.

14 Szabó M. Attila: *Magyar oktatási intézmények a Magura aljában. A szilágysomlyói gimnázium története*. Székelyudvarhely, 2015. 27. o.

15 Boér Klára: i. m.

16 Lakatos István: Egy elfelejtett erdélyi muzsikus: Ruzitska György. *Pásztortűz*, XXIV. 1938/2.

17 Sófalvi Emese: Ruzitska György, egy kolozsvári „hangtanító” zenepedagógiai öröksége. In: Egyed Emese – Fejér Tamás (szerk.): *CERTAMEN IV. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2017. 53. o.

18 Lakatos István: *A muzsikus-Ruzitskák Erdélyben*. <https://adoc.pub/szerkesztiaz-e-m-e-kiadása-111-sz-erdelyben-irtal-lakatos-is.html000000>

19 Sófalvi Emese: i. m., 5. o.

20 Lakatos István: Egy elfelejtett erdélyi muzsikus: Ruzitska György. *Pásztortűz*, XXIV. 1938/2.

21 Fancsal János: Viski János, Kodály Zoltán magyar-örmény tanítványa. *Művelődés*, 2017/10.

22 Uo.

23 László Ferenc: Viski János emlékezete. *Korunk*, 2005/5.

24 Bónis Ferenc: Egy elfelejtett magyar zeneszerző a XX. századból. Emleksorok Viski Jánosról. <https://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/98-101.pdf>

25 László Ferenc: i. m.

26 Szabó Miklós: *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*. 1960.

27 H. Nagy Lajos: *Sz-bagos. Politikai Újdonságok*. Harmadik évfolyam, 14. szám. 1857. április 8.

28 *Protestáns egyházi és iskolai lap*. Negyedik évfolyam, 1861. augusztus 4.

29 Szabó Miklós: *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)*. 1960.

30 Uo.

31 <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/515.html>

32 <https://muvelodes.net/m/banffy-gyorgy-meltatasa>

33 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/papp-viktor-77327/>

34 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/sz-77C95/szilagyi-bea-77FC3/>

35 <https://www.momus.hu/article.php?artid=5974>

Rózsa Róbert

A Berettyó menti táncokról

A Szilágyság néprajzi szempontból három kistájra tagolódik: Tövishát, Kraszna-vidéke és Berettyó mente. Tövishát a Szilágyság középső területe, a Kraszna-ba és a Szamosba futó patakok hátsága. Nevezetes helységei: Désháza, Vérvölgy, Diósad. A Kraszna vidéke az 1876-ig fennállt Kraszna vármegye egykori területe. Ennek a kistájnak a múltja meglehetősen egységes. E falvak jobbágy-sága évszázadokon át kisebb-nagyobb megszakításokkal a Bánffy-uradalomhoz tartozott.

A Berettyó mente nagy múltú történelmi, néprajzi táj, amelyet északon, pontosabban északkeleten a Tövishát, délkeleten a Meszesalja, délnyugaton a Rézalja, Bihar, északnyugaton pedig

az Érmellék határol. Ezen a területen 10 ezer, többségében magyar, református vallású lakost találunk. A nép foglalkozása, építkezése, öltözete, viselete, életmódja a földrajzi táj adottságaihoz idomult. A nagy, tágas határ lehetővé tette a gabonatermesztő földművelést és az azt kiegészítő állattartást. Felső-Berettyó mente főbb falvai: Alsóvalkó, Szilágybagos, Szilágynagyfalu, Zovány, Kémer, Kárásztelek.

Szilágyság tánckultúrája feltáratlanul maradt, így Martin György nem is kezeli külön tájegységként sem az erdélyi, sem a tiszai táncdialektusok tárgyalásakor. Népzenei szempontból Almási István véleményét tartják fontosnak, aki több éves kutatómunka

Szilágybagosi diákok előadása

A Szederinda tánccsoport szilágysági táncokat vitt színpadra 2017. március 15-én. Széman Rózsa fényképe

után közreadta ennek a területnek a népzenei monográfiáját. Szerinte „sem a zeneélet formái, sem a dallamanyag tekintetében nem mutatnak jelentős különbségeket”. Szerinte az, hogy ezen a vidéken részben a szamosháti, részben a bihari nyelvjárás a jellemző, továbbá annak ellenére, hogy ennek a vidéknek a népzenejére a Felső-Tisza vidékének népzeneje is hatással volt, „Belső-Szilágyság a zenefolklór szempontjából az erdélyi népzenei dialektusokhoz tartozik”.

**„Belső-Szilágyság
a zenefolklór
szempontjából az erdélyi
népzenei dialektusokhoz
tartozik.”**

Berettyó és Kraszna mente tánca, mozgáskultúrája megegyezik. Megtalálhatóak itt a páros táncok (lassú és gyors csárdás), a legényes és a verbunk. A csárdás belsőlábás, lenthangsúlyos,

eltérően a tövisháti gyakorlattól, ahol külsőlábás táncokat járnak. Nincs átvető vagy járató, csak a zárt, eltolt csárdás, így elmaradnak a kipördítések, pördülések – ettől szegényesebb, egyszerűbb a tánc, mégis a maga kis finom forgásváltásaival megfűszerebbe lendületessé és lüktetővé válhat a maga letisztultságában.

A vidékkel való személyes kapcsolat az anyai nagyapámnak köszönhető. Legénykorára visszaemlékezve elmesélte, hogy akkoriban a tánc természetesen fejlődött, változott, hiszen egymástól tanultak. Abban az időben a szinte egyedüli szórakozási lehetőség a bál volt. Nagyapámon kívül másokat is megkérdeztem erről a témáról, és akadt, aki másként emlékezett erre az időszakra. Ők azt mondták, hogy máshonnan, például a Csíki-medencéből érkeztek ide pedagógusok, akik táncokört tartottak, magukkal hozva saját tájegységük táncmotívumait. Mivel a Martin György idejében végzett kutatómunkák nagyrészt elkerülték Szilágyságot, nem maradtak fenn filmfelvételek, így az itt megtalálható táncmotívumokat, illetve

a stílust inkább csak sejteni lehet. Felfedezhetjük például a hasonlóságokat a páros táncok alkalmával a váltáslépésben, kidobásban, de az úgynevezett „golyás” táncban is.

A polgárosodás, majd a nagymértékű modernizáció a legtöbb helyen elmosta a régmúlt idők ruháit, táncait, szokásait. Zoványon például nem maradtak fenn fényképes adatok a régi viseletekről vagy táncokról. Kraszna szerencsésnek mondható ezen a területen, hiszen néhány embernek köszönhetően tudjuk, hogyan varrták annak idején a viseleteket, látjuk még a gyönyörű régi darabokat. Az idősektől megtudhatjuk, hogyan változott a viselet, különböző időszakokban mit hordtak az emberek, és még akad olyan is, aki úgy tud táncolni, ahogy feltehetően régen ezen a vidéken általános volt. A tánc tudás továbbadását manapság viszont nagymértékben befolyásolja a népzenei együttesek, bandák hiánya is. Szilágyságon a Csengettyús zenekar az, amely még autentikus szilágysági népzeneét játszik, táncházak, táncmulatságok vagy táborok idején.

Major Miklós

Berettyó mentiek egymásról

Érdekesek lehetnek azok a vélekedések is, melyek a Berettyó mentén élők jelleméről, magatartásáról, szokásáról, viselkedéséről szólnak.

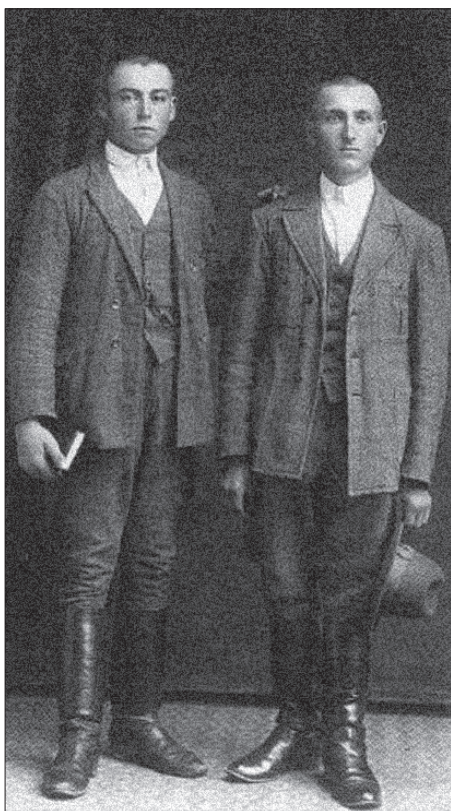
A hét falu, mely ezt a falucsoportot alkotja, viszonylag nagy kiterjedésű határon gazdálkodott. A földek azonban, mint mindenütt, itt sem egyforma termékenyséűek. A legtermékenyebbek azok, melyek közvetlenül a Berettyó árterületén a folyó hordalékából alakultak ki. Ezek viszont a korábbi századok folyamán a folyó áradásainak voltak kitéve. A magasabb térszíni formákat pedig erdő borította. Idős borzási és bagosi emberek elődeiktől tudják, hogy a Rákos-patak mentén 3-4 m kerületű tölgyfákból álló erdő csaknem a Berettyóig terjedt, és kapcsolatban állt a Réz-hegységgel és az északnyugatra elterülő Cserháttal. Csak a múlt század

második felében kezdett a földművelés a magasabb dombokra is felhúzódni, kivéve a Nagyfalut és Zoványt északról övező dombokat, ahol már a 16. században szőlőművelés folyt. A térszíni formáktól és a talajféleségektől függően változott a mezőgazdaság szerkezete is. Bagos, amelynek határa a környező dombokat is magába foglalta, főleg a gyümölcsstermesztésre (alma, körte, kajszli) helyezte a hangsúlyt. A borzási földek vízjártabbak voltak ugyan, de itt inkább gabonatermesztés dívott. A Berettyót és mellékpatakjait égerfás-bodzás berkek kísérték. Ezenkívül az itteni magas talajvízszint sem kedvezett a gyümölcsstermesztésnek. Irigyelték is a borzásiak a bagosiakat amiatt, hogy ott megterem a gyümölcs, emitt csak az égerfa. Ezért nevezik máig is a borzásiakat „égerfások”-nak.

Irigyelték is a borzásiak a bagosiakat amiatt, hogy ott megterem a gyümölcs, emitt csak az égerfa. Ezért nevezik máig is a borzásiakat „égerfások”-nak.

A szilágyzoványi református templom

Szilágynagyfalui legények 1930-ban.
Posta Rozália gyűjteménye

Nagyfaluban, Zoványon és Ippen, ahol a földek jobbak, termékenyebbek, s ahol a határban kiterjedt rétek voltak, fejlettebb, belterjesebb növénytermesztésre és állattenyésztésre nyílt lehetőség. A lakosság jelentősebb része a jól jövedelmező szarvasmarhatartást űzte ősidők óta. A szomszédos falubeliek meg is jegyzik, hogy „Zoványt és Nagyfalut jó módú, kiváló állattenyésztő nép lakja”. A zoványiakról azt is elmondták, hogy „a bályokiak mellett ők hajtották fel a legszebb ökröket a nagyfalusi vásárookra”.

Bürgezd, mely földrajzilag zártabb, és minden bizonnyal erdőterületből irított földön jött létre, mostohább természeti viszonyokkal rendelkezik. A múltban inkább gyümölcsstermesztő hely volt. Kóvári László, a Szilágyság kitűnő ismerője említést tesz a „híres bülgézdi cseresznyéről”. A környékbeliek „cseresznyéseknek” csúfolják őket.

Hogy a falvak lakossága egymás milyen szokásait tartja számon, hogy mit mondanak egymás jelleméről, magatartásáról, arra néhány példát szeretnék az alábbiakban felsorolni.

A nagyfalusiakról a környékbeliek véleménye az, hogy büszkék, nem barátságosak, nem vendégszeretők. Nem úgy beszélnek, mint a bagosiak. Jó gazdálkodó emberek, igyekeztek a falun belül házasodni. Nagy kivétel volt, ha

más faluból hoztak leányt, igyekeztek, hogy a lányokat fiatalon adják férjhez. Az idegeneket nehezen fogadták körükbe. Jómódúak, kereskedői hajlamaik vannak. Arról híresek, hogy „létráról” szedik a ribizlit. Ezért a környékbeliek ribizliseknek csúfolják őket.

A bagosiakról azt mondják a szomszéd falvak lakói, hogy „a-betűsön” beszélnek. Az e-t gyakran á-nak ejtik: „Tá Lidi, hová mész?” „Megyek áctért.” Jőindulatúak, de bosszúállók. Vendégszeretők. Szépen danolnak. Szépen csengő hangjuk után nevezik őket „rézgégések”-nek. Viseletük színes, a bő gatya itt volt a legrövidebb. Egyesek a pitykés lájbit viselték. Az asszonyok derekas kötényt hordtak, a női csizma beszegője piros volt.

A zoványiak a „ciberések”. Korán felhagytak a viselettel, gőgösek, rátartiak, dolgos és vendégszerető nép; csinos és tiszta a községük. Inkább alföldi viseletet hordtak, erősen tartják a rokonságot. „Zovány mintha kivételes lenne” – mondta az egyik adatközlő. Lakóit székely eredetűnek vélik. Vasárnap is dolgoztak, s ha nem volt mit csinálniuk, hídjukat reperálták. Csengős lovakal jöttek a nagyfalusi vásárra.

Nagyfaluban, Zoványon és Ippen fejlettebb, belterjesebb növénytermesztésre és állattenyésztésre nyílt lehetőség.

A bürgezdiekéről mondják, hogy büszkék nemesi származásukra. Nincs tájszólásuk. Szorgalmas, életvidám nép. Nem jártak mezítláb, mint a környékbeliek. Igen elterjedt szokás volt náluk a kaláká. A kalákás aratóknak reggel két pohár, uzsonnakor egy pohár pálinka járt, semmivel sem több.

Bármennyire egymástól eltérőnek mutatkoznak a Berettyó menti falvak lakói, mégis sok közös vonás fűzi őket össze, melyek alapján ehhez a tájhoz sorolhatják magukat. A már említett közös vonások mellett – ugyanaz a földrajzi táj, a víz mellé, a víz két partjára település, közös történelmi sors, a többnyire jellegzetes ízös nyelvjárás, puritánabb alföldies viselet, egyazon vallás – másokat is megemlíthetünk. Ilyen a vályogfalú építkezés, a sátorkemencés tüzelőberendezés, háromosztatú (külsőház, pitvar, belsőház) lakóház, az udvaron elhelyezkedő gazdasági épületek térbeli rendjének azonossága,

táplálkozási szokások stb., mind olyan műveltségi elemek, melyek alapján az itt lakók joggal ehhez a falucsoport-hoz tartozónak vallhatják magukat. Nemhiába mondta az egyik adatközlő (Nagy József, Szilágybajos), hogy „mi egyek vagyunk”. Ez is alátámasztja azt az igazságot, hogy a néprajzi tájak, falucsoportok megállapításánál az ott lakók hagyományos életmódja és kultúrája tanulmányozása mellett a tájismeret és táj tudatot is figyelembe kell részesíteni.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a tájak, vidékek – Kraszna mente, Berettyó mente, Rézalja, Meszesalja stb., hogy csak a legközelebbieket említsük – elnevezése jobbra természeti-földrajzi szempontból történt, és csak ritkán vették figyelembe a népi tájszemléleten alapuló tájelnevezéseket.

A népi tájszemlélet nem törekszik minden kis darab földnek nevet adni, tőle idegen a mesterkéltnévadás, a felszín tagolódásához, a folyókhoz igazodik, de éppily erős benne a történeti, társadalmi, nemzetiségi kritérium is.

A magyar tájnevek elsősorban inkább medencéket, vízgyűjtő területeket, folyóvölgyeket jelölnek, mint folyótól folyóig terjedő dombságokat, hegységeket, hiszen a társadalmi egységeket hordozó medencéknek általában mindig nagyobb jelentőségük volt, mint a hegységeknek, dombságoknak. A hegyvidéken lakók nemhiába nevezik az alacsonyabban fekvő medencéket „ország”-nak (Csíksország, Biharország stb.).

A magyarság népi tájszemlélete inkább a közeli folyókhoz igazodott. Erre vonatkozólag számtalan példát hozhatnánk fel. Maga a Szilágyság korábban a Szilágy nevű patak közvetlen környezetét foglalta magába, és csak később terjedt ki a szomszédos területekre, a Kraszna mentére, a Berettyó (berek+jó=berek+víz) mentére, ill. a Meszes-, Réz- és a Bükk-hegységre támaszkodó egész medencére, akárcsak pl. Kalotaszeg (a Kalota és a Sebes-Körös által bezárt terület) fogalma is idővel az Almás, majd a Nádas völgyére is kiterjedt. Persze, kívülről jött hatás, a külső szemlélő vagy irányító szemlélete (akarata) érvényesült lassan a nép-nél is.

A tájnevek nem örök életűek. A fejlettebb közlekedési eszközök és adminisztratív beavatkozások óta fokozatosan elmosódik a patakok, folyók meghatározó szerepe. A tájnevek lassan elhomályosulnak, kikopnak a népi szóhasználatból.

Berettyó menti népviselet

Régen mindenki a „tishtihez” méltó ruhát viselt. A jobbágyság felszabadítása után ez a rétegződés mérséklődött, a szegény-gazdag különbséget az anyag minősége, elkészítése adta meg.

A Berettyó Szilágy megyében, a Réz-hegység északkeleti részén, a Ponor déli oldalán (Tusza) ered. Újvágás és Felsővalkó fölött északi irányba fordul, majd Szilágnagyfalutól nyugat felé indul, a márkai szorost áttörve Bihar megyébe ér, és Magyarországon ömlik a Körösbe. A Berettyó felső szakaszán, közvetlenül a folyó kisebb-nagyobb árterületein, teraszain a honfoglaló magyarok jószágaik számára nyári szálláshelyeket alakítottak ki, majd a völgy erdősegeit irtva településeket létesítettek. Ezek a települések – Alsóvalkó, Bagos, Nagyfalú, Zovány, Ipp, Márka, Szék – már az 1200-as évi dokumentumokban megjelennek. A tatárjárás után IV. Béla az 1240-es években a környező lakosság védelmére megépítette Valkó várát. A keresztény hit megszilárdítása érdekében kolostorok épültek a térségben, például Nagyfaluban pálos kolostort alapítottak (ezt a helyet a nép mai napig is klastromnak nevezi). Berettyószéplaknál vannak ugyan dombos részek, de a táj inkább sík vidékre hasonlít, mintha a Berettyó mente az Alföld nyúlványa lenne. És az is, nemcsak földrajzilag, hanem az életvitel szempontjából is. Habár a Kraszna folyó kb. 8 km-re van a Berettyótól, a medre magasabban van, s a mellette lévő helységek – Somlyó város kivételével – szinte mindenben különböznek a Berettyó mentétől, nem is beszélve Zilah és a Tővishát környékéről.

Ami a viseletet illeti, szilágysági jellegzetességeket hordoz ugyan, de inkább az alföldi hatás a jellemző. A reformáció térhódítása a 16. században itt, az Alföldön volt a legjelentősebb. A puritán vallás szelleme a mai napig meglátszik a Berettyó mentén lakók öltözetén és életvitelén. Az 1567-ben megtartott debreceni zsinat megszabta: „A tisztihöz illő ruhát viseljen minden... a bíró mást, a hajdú mást, az egyéb mester az ő tisztihöz illendőt... A használatos ruhák kelméje és alakja, a keresztény szabadság ítéletére bízva tisztességgel és józan középserrel összeillő legyen. Csak a fényűzést,

a gőgöt, pompát... távoztassuk.” Az Alföld nagy részén a protestáns szellem lenyesegette a népi viselet haszontalan cifraságait. Az 1900-as évek elején készült fényképeket nézve arra következtethetünk, hogy ezen a vidéken nagyon betartották ezt a szabályt.

Nagyfalú, Zovány és Ipp nem elzárt falu. Az utak nemcsak eddig jönnek, tovább is mennek. A Réz-hegységben különböző etnikumok, románok, tótok élnek, az ő jelenlétük nem befolyásolta a viseletet. Már az 1400-as évektől Nagyfalú vásárváros lett, itt találkoztak egymással az erdélyi, szatmári, alföldi gazdálkodók, állattenyésztők, kézművesek és kereskedők. Adtak-vettek, kicserélték portékáikat. Mindegyik helységben volt (és van) lakossági rétegződés. A Bánffy-uradalomnak köszönhetően – különösen Nagyfaluban – sok volt a jobbágy. Máshol a szabad parasztság, a kismemesek jelenléte volt a jellemző, de megjelentek a zsellérek, kézművesek, és mindenki a „tishtihez” méltó ruhát viselt. A jobbágyság felszabadítása után ez a rétegződés mintha mérséklődött, a viseletben a szegény-gazdag különbséget az anyag minősége, annak az elkészítése adta meg. Általában a többség határozta meg a helység viseletét. A módosabbak több hajtással a szoknyájukon, kötényükön vagy a ruha felső részén jelezték anyagi helyzetüket. Petri Mór *Szilágy vármegye monographiájában* nagyon szűkszavú írás a Berettyó menti viseletről: a férfiakéban van bőgatya, lajbi, ujjas, fekete nadrág, és megjelent a mándli is. A nők ruhái sötét színűek, később vizitkét is kezdtek hordani, ami Szilágyság más településein is ismert.

Női viselet

Kétrészes ruha: szoknya (rokolya), felső rész, rékli (*pongolyka*), kötény, alsóruha, vállas ing, télen ujjas ing és pendely.

– A szoknya hosszú, bokáig érő, bő három szélből való (egy szél 70-80 cm),

Szilágybagosi asszony viselete. Posta Rozália gyűjteménye

derékban ráncolt, és 3-5 cm-es korbán van befogva.

– A rékli (pongyolka) a divat szerint magas nyakú (lengyel ing) vagy galléros, középen vagy oldalt gombos.

– A blúz eleje követi a kor divatját: sima vagy sok tűzéses, húzott, a ruha anyagával bevont gombos vagy patentkapcsos. Az ujjá hosszú, könyökön alul kézelővel összefogott.

A ruha színe általában sötét: bordó, kék, zöld és fekete. Ezek lehetnek egyszínűek vagy mintásak, de mindenképpen apró mintás, nem rikító vagy nagy *tarátás* ('nagy mintás'), pettyes. Anyaga: a viselőruha lehetett házi szőttes festett vászon vagy üzleti kékfestős anyag. Később karton, parkét, diftin. Az ünneplő ruha anyaga *glot* ('klott'), santung, szövet vagy delin. A felsőruha és a szoknya általában ugyanabból az anyagból készült, de nem feltétlenül. A lányok viselhettek piros alapú pettyes vagy mintás ruhát nagylány korukig. Azután a szín bordó, kék, téglaszín lehetett. A férjhez menetelük után a ruhák színe sötétedett. A középkorúak általában hamuszínű (szürke) vagy kávészínű (barna) ruhát is viseltek. Jobb anyagból varrták az ünneplőt, és egyszerűbb anyagból a viselőt. Az idősek fekete egyszínű, vagy szürke-fekete mintás anyagból készítették ruháikat. A külső szemlélő úgy képzei, hogy ez a viselet még a világ, ugyanaz volt. De már az 1920-as évek környékén a szoknya rakott lett, a blúznál pedig elfogadottá vált a világosabb színű is.

Fiúviselet Szilágynagyfaluból. Posta Rozália gyűjteménye

Ilyen szabású ruhákban konfirmáltak és esküdtek. A konfirmálóruhák fehérek voltak, a menyasszonyi ruhák pedig feketék vagy sötétkékek. Az 1970-es évekre fennmaradt Csíki Mari menyasszonyi pongyolkája, ami fekete selyem csikos delinből készült (a szoknyájából a 40-es években ruhát csináltatott) és Farkas Mária 1920-ban sötétkék taftból készült menyasszonyi ruhája, amit Baricsány Erzsébet készített. Szokás volt, hogyha a ruha még halálakor felment rá, abban temették el – így történt ebben az esetben is, 1984-ben. Baricsány Erzsébet halála előtt négy évvel viszont – 1980-ban – még felöltöztettünk egy 14 éves lányt ebbe a ruhába, és Berecz István tanár lefényképezte.

A nagyfalusi nők szemében a sötét szín komoly szín volt. Ezért a menyasszonyi ruha ilyen kellett legyen. Állítólag a következő vasárnap ebben a ruhában vezette be az anyós a templomba a menyecskét az új családja helyére. Ez a szokás még élt az 1930-as években is, amikor a menyasszonyi ruha színe fehér lett. Mikor a lakodalomban az ifjú ara levetette a menyasszonyi ruhát, átöltözött a menyecskeruhába, amely viszont fekete volt. Ezt a ruhát az anyós varratta az új asszonynak. Felkontyolás után a fehér kendőt a fiú keresztanya ajándékozta. Következő vasárnap ebben az öltözetben vezették be a fiatalasszonyt a templomba.

A kötény hosszú és bő, majdnem olyan hosszú, mint a szoknya. Derékban közép felé rakott, és széles korbán van fogva, hosszú megkötővel hátul

kettős *csukkba* kötve. Az alján három hajtás volt, színe lehetett fehér, apró mintás, csikos, de sötét színű is. Anyaga gyolcs (*gyócs*), karton vagy delin.

A **fejkendő** üzleti kékfestős mintájú, de nagyon gyakori a fehér, világos drapp színű selyemcsíkos delinkendő, az idősebbeknek sötétebb színű szövet, ugyancsak selyemcsíkkal, vagy pedig vastag gyapjúkendő.

A vállkendők:

1. Zsalikendő – egész Szilágyságban elterjedt. Lehetett fehér, piros, kék, zöld alapú.

Nagyfaluban bordó színű kasmírkendő maradt fent. Széle rojtos, körben apró rózsás futómintával. A mérete 150x150 cm. Ezt a leányok hordták. Átlósan összehajtva vállra tették, a két végét a mellen keresztbe hajtva hátul derékban összekötve hordták.

2. Nagykendő – általános téli viselet volt, a kiskabátra vették fel. Vastag gyapjúsövet, fekete vagy sötétszürke színű, körben sodort rojttal. Lehetett benne a széltől kb. 10 cm-re körben 3 sötétebb csík. Voltak, akik nagykabátot készíttettek belőle.

3. Hárászkendő

Vastag gyapjúfonalból gyárilag kötött nagykendő. Színe egyszínű: fehér, barna, fekete. Ezeket is átlósan hajtották össze, vállra vették úgy, hogy takarja az egész hátat, kart, és elöl belülről összefogták.

– A nők télen vagy hidegebb időben egyszerű szabású, deréktől kb. 20-25 cm-re leérő, elöl gombos, *dubléval* bélelt kabátot (ujjast) hordtak. Erre vették rá a nagykendőt vagy hárászkendőt.

A nagyfalusi nők szemében a sötét szín komoly szín volt.

Ezért a menyasszonyi ruha ilyen kellett legyen.

– A cipő fűzős félcipő vagy pántos *szanda*, de mindenképpen csukott. Télen csizmát vagy fűzős egészcipőt hordtak.

– A harisnya szürke, fekete vagy drapp patentharisnya, térden felül pertligumival rögzítve.

A hajviselet hosszú, hátul egy ágba fonva pántlikával, ami lehetett egyszínű szalag – fehér, piros, kék – vagy mintás szőttes üzleti szalag. A lányok még koszorúba fonva is hordták a hajukat, az asszonyok pedig a tarkó fölött kontyba csavarták a befont haját, és hajtúval rögzítették.

Népviselőbe öltözött előadók az Őszirozsa népdalvetélkedő megyei szakaszán, 2018-ban. Bara Juszti felvétele

Férfiviselet:

– Nyáron ing, bőgatya, mellény, surc.

– Az ing házi szőttés, ujjá kézelővel a csuklónál összefogva kiszállós, elől derékig gombos. Később már gyoicsból is készítették.

– A bőgatya anyaga házi szőttés. Egy-egy szára a vászon szélességétől függően 2,5–3 szél (egy szél 50–60 cm). Hossza magasságtól függ, lábszárközépig ér. Derékban olyan ráncolás van, mintha rakva lenne. A korbca madzagot fűztek, amivel derékban rögzítették. Nagyfaluba nem *plissézolták* ('gőzöléses apró rakás') a gatyát, de minden mosáskor még csuromvízben hosszában összehajtogatták, gyűrődészkára tették, a vizet mángorlóval kinyomták, és hagyták megszáradni. Az alja sima, nem volt rajta sem rojt, sem hajítás.

– A téli nadrág fekete vagy szürke posztó szövethől készült priccses csizmanadrág volt. A hétköznapi nadrág anyaga cájg vagy dokk. Később pantallót viseltek.

– A surcot télen és nyáron hordták a bőgatya és a posztó nadrág előtt. Derékban ráncolt, az alján lehetett hajítás. Színe sötét: kék, szürke. Anyaga dokk. Állítólag régebben vászonból is csináltak ünneplő surcot, amit az alján *kikézimunkáltak*.

– Az ünneplő mellény a pitykés mellény volt. Derékig ér, és a gallérja úgynevezett orosz gallér. Anyaga fekete vagy kék posztó. Elöl tíz gombbal gombolódik

a gallérig, mindkét elejét egészen vállig két sor (egy sorban 24 darab) ezüstsínű pityké díszíti (összesen 96). A pitykék között zsinóros díszítés található. Ezt általában legények hordták. A pitykés mellény általános volt Szilágyság-szerete, zilahi vagy somlyói szabók készítettek, és vásárokon árulták.

– A hétköznapi mellényt *láblinek* ('lajbi') hívták, aminek az a funkciója, hogy a hidegtől védje a fontos szerveket. Derékon alul ér úgy, hogy a vesét is védje. Anyaga lehet posztó vagy dublé, a nyári cájg vagy dokk.

– Hidegebb időben gubát, ujjast vagy nagykabátot vettek fel.

– A guba nagyon régi ruhadarab. Viselték nők is, férfiak is. Gyapjúból házilag szőtték úgy, hogy sűrűn szálakat hagytak szabadon csüngeni. A lányok fehér kisgubát, az asszonyok természetesen sötétebb nyers gyapjúsínt viseltek. A nyaki résznél színes zsinóros díszítést és a zsinór összefonásából készült gombot használtak. A férfiak télen sötét színű nagygubát hordták. A mondás szerint házasodni „guba gubával és suba subával” volt szerencsés.

– Az ujjas férfi és női viselet volt, amit még kiskabátnak is hívtak. Szövethől készült, színe szürke vagy fekete.

– A nagykabát vastag posztóból készült dublé béléssel, combközépig ért, elől kétsoros gombolással, a derék környékén két összezsebbel, míg lejjebb két nagyobb zsebbel, amibe a zsolttár is belefért. A gallérja kihajtós volt.

– Foglalkozás szerint a lábukon bocskort, szandát, bakancsot vagy csizmát viseltek.

– A fejükön nyáron fekete kalapot hordtak árvalányhajjal (legények), télen pedig báránybőr *kusmát* tettek fel.

Az 1920-as évektől a vasút megépítése után fatelep létesült Nagyfaluban, aminek keretében a Réz-hegységből kitermelt tölgyfát szállították az erre a célra épített Valkó–Nagyfalú kisvasúton, és innen továbbították a megfelelő helyekre. Ezenkívül megépült a szeszgyár, ami a környék gyümölcsseit dolgozta fel, a gőzmalom és a cserépgyár. A gazdasági élettel együtt megindult a lakosság polgárosodása, egyre kevesebben jártak már régi viseletben, átvették a közeli város polgári viseletét és haladtak a kor divatjával. Az 1970-es években már csak négy-öt idős asszony járt a régi viseletben. Az 1970-es évek közepétől megindult a néptáncmozgalom, ami előírta a néptáncsoportok számára a viseletben való megjelenést és fellépést. 1975–1980 között megvarrtuk a táncsoportok számára a régi viseleteket.

Felhasznált irodalom

Boros Marietta – Karácsony Zoltán – Tát-rai Zsuzsanna: *Magyar népi kultúra. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 2004.*

Petri Mór: *Szilágyság vármegye monographiája. 1901.*

Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet. Kriterion, Bukarest, 1974.*

Szilágynagyszőlősi szöttek és varrottasok

Nagyfalu a környék legnagyobb gabonatermő és szarvasmarhatartó vidéke, s már a 15. században vásártartási joggal rendelkező mezőváros lett.

„Ti öreg fűzfák, miknek korhadt törzse évszázadok viselt dolgairól beszél, míg minden tavasszal frissen növe galya a jövő rejtelmét susogja titokban... ti vagytok az én jó barátaim. Az átlátó Berettyó partján üldögélek, körülöttem fekete-piros csiribabók milliós futkosnak a meleg porongyon. Túl a vízen a Meszes-hegy orma kékel, s fölötte lila színű köd terjeng.” Ezekkel a szavakkal kezdi Tóth Ede az 1904-ben megjelent, *A Berettyó partjáról* című könyvét. A nép nyelvén Berejként (berek, ártéri erdő, jó folyó) emlegetett terület a kisebb-nagyobb árterületeivel, tölgy- és bükkerdeivel (Igyfon, Szent Rengeteg, majd Bölénymező) jó letelepedési helyet biztosított minden idők népeinek, amit a régészeti ásatások, s a ma is meglévő halomsírok (kurgánok) is bizonyítanak. A Tuzán eredő kis patak összeszedi a Réz-hegység csermelyeit, Nagyfalunál a völgye kiszélesedik, legyőzi a márkai szorost, s az útjába eső patakokkal feltöltődve beleömlik a Körösbe. A honfoglaló magyarok felismerték a lehetőséget, s előbb jószágaik számára nyári legelőnek használták ezt a területet, majd települést alakítottak itt ki. Villa Nog 1213-ban a *Várad* regestrumban közigazgatásilag szervezett településként jelent meg egy peres ügy kapcsán. Nagyfalu területén mentek át az Erdélyből jövő (Somlyó, Csucs, Élesd) hadi és kereskedelmi utak, s az utasok itt térnek rá a Váradra vagy a Buda felé vezető útra. A falu népe (lehet, hogy előnyös földrajzi helyzetének köszönhetően) sok veszéllyel nézett szembe az évszázadok folyamán. Harcolt a tatárral, a törökkel, portyázó népekkel, saját uraival. A lakosságot megtizedelték a járványok, kénytelenek voltak veszély idején felhúzódní a hegyekbe, de annak elmúltával visszatértek. Nagyfalu királyi birtok volt, míg az 1370-es évektől a Losonczi Bánffy család

birtokába került, az ő leszármazottaik, a Bánffyak uralkodtak nemcsak Nagyfaluban, hanem az egész környéken 1945-ig.

Földrajzi elhelyezkedéséből adódóan Nagyfalu a környék legnagyobb gabonatermő és szarvasmarhatartó vidéke, s már a 15. században vásártartási joggal rendelkező mezőváros lett. A lakosság nagy része jobbágy sorba került, küzdött a maga megélhetéséért, szenvedett az uraság kizsákmányolásától. Hite már csak az Úristenben maradt. Nem csoda, ha a 19. századi népdalkutatónak a tanító azt feleli, hogy itt csak zsolttárolkat énekelnek, mert ha ő népdalokat tanítana, kizavarnák a faluból.

Az asszonyok tavasszal, nyáron, ősszel a földeken is dolgoznak még a házimunka mellett. A házimunkához tartozott a textíliák elkészítése, sőt az alapanyag megtermelése is. Évszázadokon át lent és kendert vetettek, nyútták, áztatták, tilolták, fésülték (*téhelyezték*), fonták, s a kész fonalból vásznakot szöttek. Nagyfaluban nem foglalkoztak juhtenyésztéssel és gypjúfeldolgozással. A legrégebbi időktől kezdve a városokban takácscégek, majd fonó-szövőgyárak működtek, amelyek a saját szabadalmazott mintáikkal szöttek az árusított kelméiket. Törvény tiltotta ezeknek a mintáknak a mások általi felhasználását. A jobbágyasszonyok és -lányok bejártak az urasághoz fonni és szőni a mindennapi életben használt egyszerűbb textíliákat. A Bánffy-udvarban kialakult egy kézimunkaműhely, ahol eladásra dolgoztak, ennek a vezetője Nagy Ferenc tisztartó felesége volt. Ő forgalmazta a kész árukat, amelyek 1887-be még Budapestre is eljuttattak. Talán általa maradtak meg Nagyfaluban azok a textíliák, amelyeknek mintái nem találhatók meg a környéken. A falusi asszonyok a céhek mintáit nem másolhatták le, nemcsak azért, mert tiltva volt, hanem azért, mert meg sem

Szilágysámsoni kendő

tudták fizetni a drága cérnákat, fonalakat. Ők a maguk természetete alapanyagot is úgy beosztották, hogy egy szál se menjen veszendőbe. Amikor nyáron a kendert vagy a lent fésülték, már szortírozták, mit mire fognak felhasználni. A nagytéhelytől visszamaradt szösz megfonva jó lesz kötelet készíteni, vagy hammasnak, a kistéhelyezéstől visszamaradt szösz már puhább, tehát olyan ruhának jó, ami felszívja a vizet, a kapott kenderfűből lepedőt, törülközőt, szakajtóruhát, használati abroszokat, *stafirba* való zsákot és még sok mindent lehet szőni, de az igazi finom kelméket, amit még az anyós is megirigyelhet, azt ecselet kenderfűből font fonalból szövik. Az is számít, milyen vékony fonalat tudnak fonni. A fennmaradt kézimunkák többsége az 1880-as és 1920-as évek között készültek. A jobbágyfelszabadítás és a céhek tiltó rendelkezéseinek megszűnése után a nagyfalui asszonyok nagyon szép kézimunkákat készítettek. A textíliáknak is, mint minden tárgynak a paraszti világban, megvan a funkciója. Semmit nem készítenek csak azért, hogy legyen, de amit készítenek, annak szépnek kell lennie. A szőtt vászon lehet 2 nyüstös, tiszta kender (feleresztő beverő kenderfonal), tiszta gyapot (feleresztő beverő gyapotfonal), gyapottas (feleresztő gyapot, beverő kender, nem szeretik a kenderfeleresztőt, mert kenni kell, hogy ne szöszölődjön ki), vagy lehet egyeles, ami azt jelenti, hogy a feleresztő ismétlődően egy szál gyapot – egy szál

kender, a beverő fonal pedig lehet csak gyapot, csak kender, vagy váltogathatják egymást. A négynyüstös vastagabb vászon, általában zsákok szövésére használják, de vékony fonallal nagyon szép abroszokat lehet szőni. A minta lehet fenyőágas, oldalas zsáknak, de barackmagos, macskanyomos, köszvényes, táblás abrosznak. Ezenkívül ügyes asszonyok még nagyon sok egyéni mintát tudnak alkotni. Kétnyüstös vászon a lepedő, a mindennapi törülköző (a díszitörülköző lehet négynyüstös is), a konyharuha, a sima vászon, amire kézimunkálnak, s nem utolsósorban (sőt elsősorban a szedetttes és az a kézimunka vászon, amelyre varrottasokat kézimunkáltak) a bársonycsíkos. A varrottashoz, a szedettteshez készülő vászon egyenletes szálú kell legyen, különben a varrt vagy szőtt motívumok eltorzulnak. Kétnyüstös még a rostás, a bökös (esernyődrótos), a borszímes, de itt is az ügyes asszonyok kedvük szerint alkothatnak. A színes kézimunkákhoz használatos szín a sőtétpiros (vörös, a szilágysági kézimunkák jellegzetes színe), varrtak ugyan égszínkéssel, de keveset, a vagdalt kézimunkák zömét fehérrel az 1910-es években. A szedetttesnél és varrottasoknál a minta csíkban helyezkedik el, általában középen van a szélesebb fő motívum (kb. 10-15 cm), s szimmetrikusan alul-felül a szélmintá, s ha szükséges, vannak térkitöltő motívumok is. A szedetttes motívumok közül itt is megtalálhatók a Szilágyságban nagyon gyakori

almás, rózsás, kerekalmás, csillagos, sárkányfejes vagy kakastarás, stílizált geometriai motívumok, de sok a kismadaras-életfás, sormadaras, repülő madaras, tulipános, leveles, nem utolsósorban gránátalmás motívum is. Ezek a motívumok jelen vannak a bökös, sőt a keresztzemes varrottasokban is. Habár az asszonyok átveszik egymástól a mintákat, lehet, hogy a főmotívum ugyanaz, de a szél-, illetve a térkitöltő motívumokat tetszés szerint alakítják ki. Akár szőttes, akár varrottas az a kézimunka, s talán csak egy helyen található meg, mégsem mondható, hogy az helyi. Például Lengyel Györgyi *Nagyanyáink öröksége* című gyűjteményében van egy tulipános, repülő madaras minta, amely 1890 körül Háromszék megyében készült díszitörülközőn jelenik meg, 1909-ben a Palóc vidéki nagylóci kőtenyre varrják rá, s 1905-ben Nagyfaluban Király Mari egy párnacsúcsot varr ki vele. A kézimunkák együtt vándorolnak az emberekkel. Új helyre kerülve, az ottaniak átveszik a nekik tetsző mintákat. Ha van egy kézimunkacsoport, ott mindig új és új mintákra van szükség. Talán így kerülhetett Nagyfaluba az a sok motívum, ami a környező falvakban nincs.

A kézimunkák együtt vándorolnak az emberekkel. Új helyre kerülve, az ottaniak átveszik a nekik tetsző mintákat.

Fonott kereszt szem, inasvarrás

Már az 1800-as évek végén varrtak ezzel a varrással. Keresztzemmél le lehetett varrni a szőnyegmintákat és szedetttes motívumokat. Megtalálhatók a *Szilágysági magyar népművészet* című könyvben leírt motívumok is – tisztító, kalászos, fenyőágas, bokrétás –, de ezeken kívül nagy sárkányos-sormadaras, kismadaras-életfás, tulipános, leveles kézimunkák. Nagyrészt pirosak, de akadnak égszínkék s piros-kék terítők is.

Szálánvarrott tötis (töltés)

Ezzel a technikával készült a kézimunkák nagy része az 1900-as és 1920-as időkben. A környéken nem

Szilágysámszoni abrosz

maradtak fenn ilyen kézimunkák. Az 1970-es években már nem éltek azok az asszonyok, akik varrták, s akiktől gyűjtöttem, hallottak a nagycsillagos, kiscsillagos, leveles, rozettás, almás nevekről, de csak tippeltek rá, melyik is lehet. A kalotaszegi, kászoni népművészeti gyűjteményekben találkoztunk ilyen motívumokkal, s bizonyára ezek hatása jutott el Nagyfaluba.

Vagdalt, lyukas varrás

Nagyon sok kézimunka készült az 1910 és 1920 közötti időszakban. Kombinálták a szálánvarrott töltést a vagdalt technikával. A kivarrt részek lehetnek pirosak is, de leginkább fehérek. Állítólag az Alföldről ered, de nagyon népszerű Kalotaszeg vidékén, sőt a román lakosság ilyen technikát is használt a viselet kivarrásánál.

Hogy egy háztartásban milyen és mennyi textilra van szükség, a férjhez menő lány kelengyéje (staférung) mutatja meg. Régen ezt tucatban számolták. A lány családjának anyagi helyzetétől (na meg büszkeségétől) függően a minimális számot meg lehetett duplázni. A minimális szám 6 párna 2-3 rend huzattal, 1 dunyha ugyanannyi huzattal, 12 lepedő, 24 zsák, 12 törülköző, 12 konyharuha, 12 szakító (szakajtó) ruha, 12 abrosz. Ezekon kívül készítettek vőfélykendőt, újasszony abroszt, s komaruhákat.

Vőfélykendő

Szedettes technikával készített, kb. 2 m hosszú, fél szél (25-30 cm) szélességű alkalmi textilra. A lakodalomba hívogató személyek kelléke a vőfélybottal együtt. A lakodalmakban a vőfély viseli, de a násznagyoknak is jár. Mikor az ifjúasszony kelengyéjét ökrös szekéren vitték az új lakóhelyére, az ökrök szarvára is kötöttek vőfélykendőt. Fehér gyapot vászonba a kendő két végén piros szedettes, kismadaras-életfás csíkokat szőttek. Nagyfaluban lakás díszítésére nem használták. A kétágú kendő csak a vőfélykendő funkcióját töltötte be. A tisztaszoba díszét a kivetett ágy, a kelengyés festett (koszorús, tulipános) láda, padláda, asztal, szék, kaszten, fali tükrök és a falon fényképek adták meg.

Abroszok

Többféle abrosz volt, ünnepi, vasárnapi és használati abroszok. De ezek között is volt egy, aminek külön funkciója van. Ez az ún. újasszony abrosz. Ilyet minden leány csak egyet készített. A menyasszonytánc előtt a menyasszony ráterítette az asztalra, és erre tették rá a menyasszonytáncpénzt. Ez az abrosz egy nagyon szépen szőtt, varrt abrosz kellett legyen, amit vagy a leány, vagy a család más női tagja készített el, de örökölhette is. Ennek más funkciója is volt. Ha a családjában meghalt valaki, a temetéskor a pap elé tett asztalra

terítették, de már akkor fejabrosz lett a neve. Ha halála után a család már nem tartott rá igényt, az egyháznak adományozták. Több ilyen abrosz maradt fenn az egyháznál is, és a családoknál is. Lehetek szedettesek piros csíkokkal, a két szél általában kézzel horgolt csipkével varrták össze, a szélét többnyire kézzel horgolták körbe, vagy rojtot kötöttek. Ilyen szép rojtot csak Nagyfaluban tudtak kötni a környéken. A varrottas abroszok általában 2 szélből voltak (egy szél a vászon szélessége), 130-150 cm hosszúak, és körbefutó motívumokat varrtak bele (futórózsát, bazsarózsát, vagy olyan mintát, amelyből sarkot lehet kialakítani), beljebb egy keskenyebb mintát alkalmaztak, de középen kialakítottak egy négyszög alakú részt, amibe a név és évszám mellett egy igeverset is beírtak, mint:

Ha Isten segít, mi sem nehéz... Ha Ő elhagy, erőnk elvész.

Áldjad én lelkem az Urat, s ne feledkezz meg rólam.

Isten nevében kezdem el, Ő segítjen kegyelmében.

Aki ételt italt adott, az az Isten legyen áldott.

Ezeket az ígéket nemcsak középre írták, hanem mint térkitöltő motívumot is használták a szél- és középminta között. Nemcsak kikézimunkált abroszokba írtak, hanem fehér magamintás (macskanyomos, barackmagos, köszvényes vagy rostás) szövésűekbe is. Körbe szép fehér rojtot (vízfolyásos vagy zabszemes) kötöttek.

Ünnepi abroszként nagyon népszerű a különböző mintájú táblásabrosz. Bár a 19. sz. végéről maradtak fenn ilyen szövésű textíliák, kisebb-nagyobb szünettel ezeket még szőtték az 1970-es, 1980-as években is. Ugyancsak szépeket szőtt Farnas Sándorné és Ősz Pálné. A szépségüket kiemelte a körbecsíkozás és rojtozás is. Ünnepi abroszoknak számítanak a bársonycsíkosak, körbecsíkosak, kockások.

A mindennapi használatra is körbecsíkos, kétnyüstös vagy kockás abroszokat szőttek. Kellott abrosz levesétzta nyújtásához, kenyérsütéshez, dísznővágáshoz, s nem utolsósorban étkezéshez.

Komaruha

Igényesebb szöttes vagy varrottas, 60x70 cm nagyságú. A gyermekágyas asszonynak vitt ennivalós kosarat terítették le vele, vagy belekötötték a süteményes komatálát. Mivel látványosan

vitték az utcán, szépnek kellett lennie. Lehetett szedetttes, varrottas (általában futómintás), de nagyon szép szőttes is.

A háztartásban különböző funkciójú textíliákat használtak: szakítóruha (szakajtó ruha) kenyérsütésre, konyharuha (törölgető ruha) edények törlésére, gyúrókötények. Szőttek még ajándékba a lakodalmakban a szakácsasszonyoknak. Ezek lehetnek csíkosak, aszúrosak, de mindenképpen mutatósak.

Törülközők

Egy nagyon fontos textília a törülköző. A használati törülközők egyágúak és rövidebbek. Egyik vége díszített, különböző csíkokkal, s lehet rojtos vagy csipkés is. Vannak díszitörülközők, de egyszerűbbek is mindennapi használatra. Az összes ruhára jellemző, hogy akár a végén csíkosak, akár körben csíkosak, a csíkjaik pirosak.

Lepedők

A lepedőket általában kenderfűből font vékonyfonalból szőtték, nem nagyon sűrűre. Két-három szélt varrtak össze, és ezeket nem díszítették. Van egy úgynevezett *fejlepedő*, amit ágyterítőnek is használtak. Három szélt varrtak össze csipkével, így a hosszúsága kb. 220 cm, szélessége 160-170 cm lett. A lecsüngő része szedetttes csíkozatú vagy varrott. Körben horgolt csipkével is díszítették. Fejlepedőnek hívják azért is, mert régen, mikor még nem volt ravatal, összerakták a mosószékeket, leterítették ezzel a lepedővel, és arra tették a koporsót. Nagyfaluban a koporsóba nem tettek kézimunkált textíliát, ami kilátszott volna.

A paraszti gazdaságban fontosak azok a textíliák, amelyek tárolásra szolgálnak. Ezek szükségszerűen erősek, általában 4 nyüstös fenyőágasak. Többféle zsákot készítettek, gabonának kb. 130 cm-est, de lisztnek sűrű szövésű kisebb zsákot, nullás lisztnek és gríznek sűrű szövésű tarisznyát. Voltak még rövidebb zsákok, úgynevezett *szütykők* és tarisznyák. Ezek lehettek 2 nyüstösök is.

Jó földrajzi fekvése dacára Nagyfalu mégis peremvidéken, két tájegység perifériáján helyezkedik el. Tartozott Biharhoz (Körös vármegye) is, és Szilágy vármegyéhez is. Talán ezért van az, hogy a néprajzkutatók, ha Szilágy vármegyét kutatják csak Zilah környékét veszik figyelembe, a Bihart kutatók pedig esetleg Margittáig mennek el. Ami engem illet, én 1976-ban kezdtem

el gyűjteni a Szentés házaspárral, akik fényképeztek is. A gyűjtéshez később csatlakozott Katona Farnas Katalin, és Kiss Tibor fényképésszel a '90-es években lefényképeztük az összegyűjtött anyagok egy nagy részét. Majd 2000 után, mikor a digitális fényképezés teret hódított, unokám segítségével lefényképeztük a feltárt textíliákat, s a fényképeket számítógépen kidolgoztuk, majd tároltuk, hogy alkalomadtán felhasználhassuk.

A paraszti gazdaságban fontosak azok a textíliák, amelyek tárolásra szolgálnak.

Több kiállítást rendeztünk negyvenöt év leforgása alatt, Katona Farnas Katalin, Nagy Mária, Berecz Ilona, Fülöp Magda tanító- és óvónőkkel. Első kiállításunk 1994-ben Nagyváradon, a református püspökségen rendezett Szilágysági Napok alkalmával volt, majd ugyanabban az évben a Kriza János Néprajzi Társaság nagyfalui kihelyezett gyűlésén. 2000-ben a magyar reformátusok 4. Élő Hit és Megtartó Hagyomány témájú világtalálkozóján, majd a szilágysomlyói Báthory Napokon és a szilágynagyfalui faluünnepen. Szilágy megyét több alkalommal képviseltük: Budapesten, Pomázon, a Magyar Vár Alapítvány meghívására és Tuzsér testvértelepülés rendezvényein. A bemutatáskor mindig feltevődött a kérdés: mi készítenek egy matematika-tanárt a népi szőttesek és varrottasok gyűjtésére? A válasz a következő: itt születtem, itt nőtem fel, itt éltem, kivéve a tanulmányi éveimet. 1968 óta itt tanítottam. Mivel tudtam, hogy Nagyfaluban régen mennyit varrtak és szőttek az asszonyok, zavart az a szemlélet, miszerint Nagyfalunak nincs sem néphagyománya, sem népművészete. Mikor megkezdtem a gyűjtést, előkerültek a *sifonyokból* és *ládákból* az addig eltett tárgyak. Volt, aki nekem adta, volt, aki eladta, aki pedig ragaszkodott hozzá, az megtartotta. A talált textíliákat nemcsak lefényképeztük, hanem katalogizáltam, s a motívumokat milliméteres papírra lerajzoltam. A fő cél az, hogy a régi motívumok, varrások és színek ne csak megmaradjanak, hanem fel is használjuk azokat a modernebb textíliák díszítésére. Tanulmányozva a varrottasok színét és fonákját, rájöttem az inas varrás, a szálánvarrott töltés és a vagdalt kézimunkák

öltéseire. Az iskolában kaptam a 7-8. osztályban heti 1-1 órát, s a lányokkal az osztályokba kis függönyöket, drapériákat, terítőket varrtunk. Az 1980-as években igény lett a templombelsőben a régi bársony-, csipketerítőket népi szőttesekkel, varrottasokkal helyettesíteni. Sok vita volt Nagyfaluban is, de az asszonyok kiálltak a nagyfalusi motívumok és szín mellett. Így lett győztes a sárkányfejes motívum és a piros szín 1981-ben, s az ugyancsak piros kazettás-csillagos motívum 1996-ban. Sikerült bevonni lányokat és asszonyokat, hogy házi szőttes vászonra sárkányos, kismadaras stb. motívumú falvédőt, díszpárnát és terítőket varrjanak. A gyűjtőmunkát értékelve Lukács József református esperes úr közbenjárásával és segítségével 2005-ben megjelent egy album *Csillagok, virágok, repülő madarak – Szilágynagyfalui szőttesek, varrottasok* címmel, amit Bálint Michel és felesége, Enikő fényképezett és szerkesztett. Akkor sem, és most sem mint néprajzkutató végeztem/végzem ezt a munkát. Nincs ilyen végzettségem, sem igényem erre. Igyekeztem azokat a forrásanyagokat tanulmányozni, amelyekhez hozzáfértem, s az általam talált motívumokat elhelyezni időben és térben. Volt, amit sikerült, de sok még a mai napig rejtély maradt számomra.

A 2009-ben megalakult Báró Bánffy György Kulturális Társaság a használatban lévő épületben berendezett egy állandó kiállítást, ahol nemcsak a szőttesek és varrottasok kaptak helyet, hanem korabeli bútorok és háztartási eszközök is.

Köszönet azoknak az asszonyoknak és lányoknak, akik annak idején elkészítették ezeket a textíliákat, és köszönet a leszármazottaiknak, akik megőrizték ezeket mostanáig.

Felhasznált irodalom

- Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion, Bukarest, 1974.
 Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet*. Kriterion, Bukarest, 1972.
 Péntek János: *A kalotaszegi népi hímzés és szókincse*. Kriterion, Bukarest, 1979.
 Dr. Györffy István: *Magyar Népművészet I-II. Szilágysági hímzések*. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya, Budapest, 1924.
 Lengyel György: *Nagyanyáink öröksége*. Kossuth, Budapest, 1986.
 Boross Marietta – Karácsony Zoltán – Tátrai Zsuzsanna: *Magyar népi kultúra*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 2004.

Széman Rózsa

Régi regulák a lakodalomról

Érdekes olvasmány került a kezembe nemrégiben: az elmúlt század első feléből származó *Szilágysági Református Naptár* az 1936. évre, melynek kiadója a Salaj-Solnoc-i Ref. Egyházmegye Lelkésztestülete. Az sem mindennapi, ahogy ez az agyonolvasott, meglehetősen elrongyolódott kiadvány eljutott Szilágysomlyóra. Testvérvárosunkban, Albertirsán felszámoltak egy személyi könyvtárat – hétköznapi esemény, sajnos itthon Erdélyben is szinte hetente keresnek meg a kérdéssel, nem tudnánk-e befogadni legalább az értékesebbjét egy-egy könyvtárnak. A tulajdonos elhunyt, a gyerekek külföldön, az unokák már nem olvasnak, magyarul pláne nem... Nos, hasonló történetet Albertirsán is, nagy szerencsénkre azonban régi ismerősünk, Váraljai Márton, Albertirsa Testvérvárosi és Kulturális Egyesülete elnöke felfigyelt két somlyói vonatkozású könyvre, és el is hozta azokat nekünk. Bár mindkettő gyöngyszemnek számít

(a másik Papp Viktor *Muzsika* című, 1935-ös, a Magyar Rádió fennállásának és működésének tízéves évfordulójára kiadott rádiós gyűjteménye), most itt csak a naptárról ejtenék pár szót, és abból idézném szinte teljes terjedelmében az egyik érdekes írást. Mint általában a naptárak, ez is rengeteg közérdekű adattal, részlettel szolgál az élet akkori – bár talán ma is fontosabbnak értékelendő – mozzanatai tekintetében. Szó esik díjszabásokról, ünnepnapokról, csillagok állásához kötődő tudnivalókról (ez ugyan ma reneszánszát éli), országos vásárokról és számos hasznos dologról. És érdekesekekről is. Mint olvashatjuk, a naptár a Zălau-i Seres Samu könyvnyomdában készült, és ára 20 leu. Talán már az elején felfigyelt a kedves olvasó a Salaj-Solnoc megnevezésre, itt pedig a Zălau és leu szavakra. Bizony, abban az időben is, akár csak majd a '70-es, '80-as években, minden földrajzi vagy hivatalos nevet kizárólag, vagy legalábbis elsőként román helyesírással kellett leírni: Zălaui Református Lelkészi hivatal, Első Zălaui Gőzcserepágyár, doba-micăi férfikar, Prefectura és hasonló. A számos értékes adat mellett irodalmi, egyháztörténeti, szobortörténeti, templomművészettel, hitéleti kérdésekkel, egészséggel foglalkozó írással is igyekeztek tartalmassá, olvasmányossá tenni a mindennapokra szóló kiadványt, és egyben művelni is az olvasóközönst. Lélekszám tekintetében gondot akkoriban leginkább a háborús veszteségek jelentettek, ezért főként az életmóddal és az anyagi javak alakulásaival foglalkoztak. Nézzük hát, hogyan vélekedett a házasságról a krasznacégényi Molnár Béla, de még inkább Mária Terézia királynő, akinek a hercegnőtől a császárné megnevezésig legalább annyi rangcíme volt, mint ahány regulában szabályozta az erdélyi lakodalmak már-már fékezhetetlennek tűnő kiadásait. Ezekre figyelmez Molnár Béla, de egyik-másik tanácsa talán ma is megszívlelendő lehetne, és nemcsak a Berettyó mentén.

„A vendégség úgys felér egy kiadós jégveréssel vagy sáskajárással.” Lakodalmi előkészületek 1942-ben. Kép: Fortepan/Miklós Lajos

„...Mária Terézia... hihetetlenül ked-
venc foglalkozása volt az összeházasí-
tás. Tulajdon maga is jónak találta a
– tényleg jó – páros életet. Hiszen tizen-
hat gyermeke volt. Nála nélkül eddigelé
talán ki is halt volna a Habsburg-ház.

De ez a józan eszű, ízig-vérig bécsi
asszony, egyben ridegen számító asz-
szony is volt. Szerette a magyarokat. Ez
tény. Sokat is köszönhetett a magya-
roknak. Ez is tény. Főnemeseink kas-
télyában gyakran meg-megfordulva és
látva azt a mesés pazarlást, fényt, ra-
gyogást, úgy okoskodott, hogy ezek a
magyarok alighanem azért idegenked-
nek a házasság gyönyörűsége igájától,
mert nem tudnak számítani.

Egy-egy lakodalomra összecsdítik
a félországot. Napokon, sőt heteken át
vendégeskednek. Tucatszámra dolgoz-
nak a bandák, chorusok, muzsikások.
Annyi étel- és sütemény-, meg tészta-
félét összeesznek, annyi rengeteg ital-
néműeket beszopogatnak, hogy senki
el nem hinné, ha nem látná. És mivel
hallotta, hogy az alsóbb osztálybeliek
is tovább nyújtózkodnak a vendégeske-
dések alkalmával a takaró méreteinél,
hát – úgy vélem – elgondolta: hiszen ha
majdnem egy vagyon úszik el a magya-
rok páros élete küszöbén, akkor nagyon
is érthető a házaselettől való idegenke-
désük. Ezen pedig segíteni kell. Tudott
ő segíteni, ahol szükségét látta és ahol
akart...

...Ezen segíteni kell! És segített is
úgy, ahogy jónak látta. Azonnal 1772-
ben kiadta a vendégeskedési regulát Er-
délyben a gubernium útján 11 pontban.

Az első pont lényege, hogy a házasu-
landó személyek közletről való atyjafiai
le az unokáig a vendégségből ki nem re-
kesztetnek.

A második pont lényege, hogyha fel-
tétlenül szükséges és semmiképpen el
nem kerülhető, a násznagynak hívott
idegen és az eskető pap meghívható.
Más senki. Büntetés 6 m. forint.

Ma is így kellene ennek lenni. Egy
falusi lakodalomra ebben a szűk világ-
ban is egy egész hadsereg népet ösz-
szecsődítenek. Igen, mert sok ajándé-
kot és menyasszonytáncpénzt kap az új
asszony. De mit ér az, ha ugyanannyi
értéket megesznek, megisznak? S rá-
adásul körmösködnek is a megfogha-
tókban...

A harmadik pont az ételekről szól. Itt
négy osztályba sorozandók az emberek,
sorsuk és állapotjuk szerint. Az első
osztályban 10, a másodikban 8, a har-
madikban 6, a negyedikben 4 tál ételt
szabad készíteni. A két utolsó osztály-
ban gazdag pástétomsütemények nem
járhatják. E regulát áthágók minden tál

többször-ételért 2 m. forint bírságot fi-
zetnek.

A negyedik pont szóról-szóra így szól:
»A főtisztek, szenátorok, nemesek és
más nagyobb rangban valók lakodal-
mában más gyümölcstál étel nem en-
gedtetik, hanem nyers, vagy aszúgyü-
mölcsök, nádmézés tészták, mandola,
akár megnádmézelve, akár anélkül.
A többiek lakodalomában pedig a gyü-
mölcstál étel csupa nyers vagy asz-
gyümölcsökből, afféle alábbvaló süte-
ményekből, úgymint: lepény, pánkó és
kalácsból fog állani. Ebéd után pedig
a kávé és a rozsolis¹ 12 m. forint bírság
alatt megtiltatik.«

Ez a kettő is egészséges és okos re-
gula. Mert napjainkban az étkezés-
nél és italozásnál a »csak azért is«
a jelszó. Az egyszerű falusi házak-
nál is határozottan a vendégeskedés
előtt napokkal már tanulmányozzák
a papné vagy tanítóné szakácsköny-
vét. A falusi boltot minden fűszerből
kifosztják. Aztán megkezdődik a pan-
csolás, aminek láttára az ember azt
se tudja, hogy nevensen-e, bosszan-
kodjék-e, avagy előre megijedjen arra
a gondolatra, hogy abból neki is ennie
kell. Amíg ezek a szakácsművésze-
ti merényletek elkészülnek, 2-3 is el-
romlik. Hogy pedig ez elég drága mu-
latság a mai cukor- stb. árak mellett,
ezt nem is kell mondanom. Bizony aki
2-3 tál ételből, pánkóból, kalácsból jól
nem lakik, az nem tisztességes ma-
gyar ember. Ehhez pedig nem kell se
mazsola, se mandula.

Az ötödik pont szerint a lakodalom
csak egy napig tarthat. A kárlátón csak
a maradékot lehet előadni. Legfennebb
egy kis leves főzhető. – Ehhez nem kell
kommentár.

A hatodik és hetedik pontok az éte-
lek rendezésénél, az asztalok terítésé-
nél használható kisegítőkről szólnak.
Az előbbieknél mindkét házafél részé-
ről legalább kettő, az utóbbinál az elő-
kelőbbeknél a házi cselédségen kettő,
az alsóbbrendűeknél egy személy vehe-
tő fel. Minden ezeken felüli személye-
kért 2 m. forint a bírság.

Ez is helyes! Miért kell annyi hátra-
mozdító? A vendégség úgylis felér egy
kiadós jégveréssel vagy sáskajárással.

A nyolcadik pontban az van, hogy
»vasárnap és pénteken lakodalmazni
24 m. forint bírság alatt szabad nem
lesz«.

Legalább vasárnap és a nagy ünne-
pek első napján nem ártana ma sem
elhagyni. Ez a nap legyen kimondottan
a templomé. – Semmi módon se volna
szabad onnan elvonni annyi embert,
miként ez falun szokás...

A kilencedik pont az ezüst evőesz-
közök és párnás szék használatát til-
taná el onnan, ahol nincsenek máskor
ilyenek...

Remek pont ez. Az ezüst evőeszközök
és a többik kölcsönkérése porhintés el-
sősorban a vőlegény szemébe. Aki mi-
helyt megtudja a valót, menten hüm-
megni kezd. Az se lehetetlenség, hogy
egy-két hét után összepakolja a fiatal
asszonykát és hazafelé irányítja, ha az
ezüstkanalak és villák után nem sétál-
nak az ezüst 100 lejesek is feléje. Azt is
meg kell gondolni, hogy faluhelyen nem
a rádióleadó, hanem ennél egy sokkal
gyorsabban működő valami, a csepű-
telegráf (pletykatanács) működik, és az
előbb elsorolt dolgok ennek részére na-
gyon is erős támpontot adnak. No meg
ott van a fölösleges kiadás is.

A tizedik pont az első osztálybeli-
eknek korlátlan számú cigányt (egész
bandát) engedélyez. A közrendűeknek
6-ot, másoknak 3 szál cigányt. A tánc
csak éjfélig tarthat...

Végül a tizenegyedik pont az ösz-
költések sorompóit állítja fel, a bort
is beletudván. Első osztályú vendégség
mehet 80-100 forintig, második osztá-
lyú 41-51 forintig; harmadik osztályú
10-15 forintig.

Vegyük Mária Terézia óta tízszeres
emelkedését a pénznek (gondolom, eny-
nyi elég), vajon nem volna-e elég, ha
egy negyedik osztályú lakodalom 1000-
1500 lejbe kerülne. Sajnos, ez a mai
nagy erőlködésekre nem elég. Holott
épp elég lehetne...

A farsang közeledik. Azért mond-
tam el a fentieket. Az időszerűség okán.
Vidékünk nagy cécós lakodalmi he-
jehujáiba vegyüljön bele egy józanul
gondolkozó királyné néhány regulá-
ja. Gondolom, nem vétettem vele? Hi-
szén a mai olvasónak mindig aktuális
kell. A házasságnál aktuálisabb vala-
mi van-e? Hiszen olyan tudomány ez,
mint a volapük². Megérti a királykisasz-
szony s a cigányleány is, a tudományos
akadémia is.”

Így vélekedik tehát Molnár Béla, és
valljuk be így közel 90 esztendő elmúl-
tával, hogy ha néhány hasonló regulát
úgy önmagunknak megfogalmaznánk,
és tartanánk is magunkat hozzá, ta-
lán egyszerűbb, boldogabb, de minden-
képpen „stresszmentesebb” lehetne az
életünk.

Jegyzetek

- 1 Rozsolis – különféle fűszerekkel ízesít-
tett és illatosított, édes szeszes ital, likőr.
- 2 Volapük – nemzetközi közvetítőnyelv,
az eszperantó előtt.

Pocsveiler Ilona

A szilágysomlyói Játékkadémia története

Sz

ínjátsszó csapatunk azzal a nem titkolt szándékkal jött létre 2015. május 25-én, hogy a valamikor nagy hagyományral rendelkező, de már évtizedek óta szünetelő felnőtt színjátszást újraélesztjük. Szinte az utcáról toborozva gyűlt össze nyolc hölgy, akiket az EMKE Magyar Házban önkéntes könyvtárosként és irodalmi műsorok szervezőjeként tevékenykedő nyugdíjasként, magyartanári múlttal a hátam mögött vettem gondjaimba.

Kezdetben még azt sem tudtuk, mi fán terem a színjátszás, meg hogy mit is kezdhethetnénk ezzel a felállással. Mindenesetre nekiláttunk játékos gyakorlatokkal beszéd- és mozgáskészséget fejleszteni, adott helyzetből jelenetet improvizálni (később fesztiválokra jártunkban, s az ottani műhelymunkákon tanulva kiderült, hogy bizony nagy szükség van ezekre). Közben törtük a fejünket, mit is adhatnánk elő. Így

találtunk rá olyan kabarékra, amelyekben csak nők szerepeltek. Nevünk ideiglenesen Játékkadémia felnőtteknek lett, aztán ez valahogy rajtunk maradt Játékkadémia formában (tréfa: játék, mert játszani szeretünk, akadémia, mert erre a szintre törekszünk, s esélyünk van rá, hogy úgy száz év múlva elérjük).

Idővel kezdtek férfiak is megjelenni a csapatban, ám a már kipróbált műfajon nem változtattunk. Egyrészt azért nem, mert erre mutatkozott igény, s mert fennállásunk óta a létszám soha nem haladta meg a tizenegyet, másrészt mert munkahelyi és családi kötelességeink nem tesznek lehetővé heti egyetlent, másfél-két órás próbánál többet. Így pedig hosszabb darabok betanulására eddig nem volt módunk. Kabaréinkat kizárólag neves szerzők, például Nóti Károly, Nagy Endre, Lőrincz Miklós, Nádasi László, Heltai

Kabaréinkat kizárólag neves szerzők, például Nóti Károly, Nagy Endre, Lőrincz Miklós, Nádasi László, Heltai Jenő stb. darabjaiból válogattuk.

Jelenet a Játékkadémia színjátsszó csoport egyik 2021-es előadásából

A Játékkadémia amatőr színjátszó csoport előadása Báthory Istvánról

Jenő stb. darabjaiból válogattuk. Nagy sikerű előadásainkon olyan kabarékat adtunk elő, mint a *Bözsike elintézi*, *A féltékeny férj*, *Hivatalban*, *Adóbevallás*, *A szenesember*, *Patikában* (ismertebb címmén *A óvszeres*), *A tacskó*, *Vegetáriánus feleség*, *Az utolsó szó*, *Mellékhatás*, *A szerencsepatkó*, *A vidéki ember*, *Lumpáciusz Vagabundusz* stb. De adtunk elő verses összeállításokat is, például Varró Dániel paródiáiból, Ágai Ágnes kis, humoros szözszeneteiből, vagy a magyar nyelvről szóló verskompozíciót. Irodalmi művekből is dramatizáltunk darabokat fellépéseinkhez. Örkény István egyperceséből álló előadásunk Erdősztgyörgyön a szakmai zsűri tetszését is elnyerte. De színpadra vittük Karel Čapek két novellájának általunk dramatizált változatát és Julio Cortázar *Összefüggő parkok* című rövidprózájának átdolgozását, Zágoni Attila *Csipike*-paródiáját, sőt interaktív remixet, improvizációkat is előadtunk. Egy időben operettrészletekkel igyekeztünk színesíteni előadásainkat, de énekeseink elhagyták a csoportot.

A csapat összetétele így többször változott az idők folyamán, de mindig maradtak néhányan az alapító tagok közül.

A Covid-járvány kitöréséig tizenegyen voltunk, s az a szerencsés helyzet állt elő, hogy a csapat nagyobbik része

házaspárokba állt. Ez idő alatt Szilágy megye egyetlen, állandó működésű, felnőtt műkedvelő színjátszó csapata voltunk.

A csapat összetétele többször változott az idők folyamán, de mindig maradtak néhányan az alapító tagok közül.

Mire jól összeszokott, együttműködő csapattá váltunk, sajnos a pandémia szétszórta csapatunkat. Többen munkahelyüket veszítve csak más városban vagy külföldön találtak megélhetési lehetőséget, így mindössze öten maradtunk. Ám mindezek ellenére a korlátozások idején sem adtuk fel. Online próbákkal kísérleteztünk, magánlakásban jöttünk össze, s négyhavi kemény munkával így is létrehoztunk egy prózai művekből dramatizált előadást, amit végül egyetlen alkalommal, mindössze tíz néző előtt előadhattunk a Magyar Ház nagytermében.

2021-ben kiegészült a csapat néhány középiskolás diákkal, ám köztük is állandó a fluktuáció: eredetileg hatan voltak, mára hárman maradtak. Velük hoztuk létre történelmi dokumentumok

alapján egyórás előadásunkat a Báthory-év alkalmából, egy rendhagyó történelemórát *A mi Báthorynk* címmel. Képek vetítésével és a narratori szövegbe épített, korhű öltözetben, a korabeli nyelvet használva előadott jelenetekkel hoztuk közelebb a nézőkhöz Báthory István korát.

Körülményeink mindig is szegényesek voltak és maradtak: színpadon nem áll módunkban próbálni, a Magyar Ház nagytermét bocsátotta rendelkezésünkre az EMKE. Szinte kizárólag önelátók vagyunk, kellékeinket, díszleteinket magunk készítjük, szerezzük be. Ez azért jó is, mert sok kreativitásra van szükség.

Előadásokat különböző alkalmakkor Szilágysomlyón a Magyar Házban, a kultúrház színpadán, a mezőgazdasági líceum dísztermében, a Castle Inn vendéglőben, a katolikus gyülekezeti teremben, vagy a környéken – Nagyfaluban, Kárásztelken, Bagoson – tartottunk. Utazásainkat nagyjából fizeti a fent említett ernyőszervezet, s elnökének, Széman Rózának köszönhetjük azt is, hogy eljutottunk több fesztiválra.

Három ízben szerepeltünk a magyarfenesi amatőr színjátszó fesztiválon, s ugyancsak háromszor Erdősztgyörgyön, ahol szakmai zsűri értékelt szereplésünket. Nagy örömmel töltött el minket, hogy rendkívül erős mezőnyben, olyan csapatok közt, amelyek jól felszerelt színpadon készülhettek, esetenként színházi rendezők segítségével, elnyertük az Ígéretes csapatnak járó oklevelet. Egyszer Komáromba a Mediawave fesztiválra is kijutott a csapat Széman Rózsa jóvoltából. Szerepeltünk egy alkalommal Szilágybagoson az újonnan szervezett fesztiválon. A Kolozsvári Magyar Napok 2019-es rendezvényein utcaszínpadon előadást tartottunk egy színpadnak kinevezett sátorban. Valódi kultúrmissziót teljesítve szerepeltünk a Széman család meghívására és támogatásával a szórványok szórványában, Óradnán, olyan közönség előtt, amely még ragaszkodik magyar identitásához, és valamilyen nyire még érti, de már nem beszéli a magyar nyelvet. 2022 októberében részt vettünk Szilágycsehben a PADIF-on, ahol az előadások után a csapatok vezetői a szakmai zsűri tagjaival megbeszélhették gondolataikat, megoldást keresve a problémákra.

Létrejöttünk nyolcadik évében eddigi mérlegünk: 38 előadás és készülés az idei évkezdő, 39. fellépésre. „Mégfogyva bár, de törve nem” folytatjuk, amíg bírjuk mindazt, amit elhatároztunk.

Széman Rózsa

An-tan té-nusz

Népi játékok gyűjtése a Szilágyságban

„A hagyományos, népi gyermekjátékokban együtt van egy sor művészet csírája: a szóé, a költészeté, a táncé, az utánczó színjátéké és az énekszóé.”

„S zomorú gyermekkorra nyomait holtáig viseli, aki úgy nőtt föl, hogy nem volt része bennük” – írja Kodály Zoltán a gyermekjátékokról *A magyar népzene* tárának *Gyermekjátékok* című kötetének előszavában. Joggal mondhatta, hiszen valamikor minden gyermeknek terülj-terülj asztalkám volt játék szempontjából a teljes környezete, még akkor is, ha már kisgyerekként kivette a részét a családi munkákból. „Játszottunk mi, drága, mindennel, ami a kezünkbe került. Akadt egy csutka, egy-kettőre babát rittyentettünk belőle. Öltöztettük osztán rongyba vagy levélbe, ami vót, s aztán má ment is a játék. De ha a mezőre kűdtek a libákkal vagy egyébbel, akkor énekeltünk, kergetőztünk, mondókáztunk, jáccottuk, amit ott lehetett. Mindig kitanáltunk valamit.” Ezt már a szilágysági Szilágyi Kató néni mondja, s ha már szó esett mondókáról, kezdjük mindjárt egy, talán mindenki által ismert mondókához kötődő történettel, legendával – ki tudná bármelyiket bizton állítani? Történt ugyanis, állítólag, egy sumér konferencián, hogy egy angol tudós arról tartott előadást, miszerint sikerült megfejtenie egy töredékes sumér agyagtáblát, és lelkendezve elkezdte mondani: „Anta Dunguz, szur-raga Dunduz... Erre felugrott az ugyancsak részt vevő három magyar tudós, és énekelni kezdtek: Antanténusz, szóraka-ténusz, szóraka tiki-taka alabala bambusz. Az angol tudósnak kiestek a jegyzetek a kezéből, és meglepetésében alig tudta kinyögni a kérdést, hogy ők ezt honnan tudják? A magyarok pedig ugyancsak meglepődve mondták, hogy maguk sem tudják pontosan, hiszen ezt minden magyar gyermek, de szüleik, nagyszüleik is már ismerték. Az angol tudós szövege a következő volt:

„Anta Dunguz, szur-raga Dunguz, szur-raga digi-daga ala-hala Bambúz”, ami nyersfordításban: „Kelj föl, Dunguz, szülj reggelt, Dunguz, Szülj reggelt, áradj, terjedj, vágjad, úzzed Bambuzt!”

A suméroknál ugyanis Dunguz a Nap (istenség), a Bambuz az éj (sötétség istene) volt.

Az eset természetesen máig tartó vita tárgyát képezi, sokan foglalkoztak vele, ki ősmagyar napköszöntőnek, ki Istenhez szóló versnek, ki ősmagyar gyermekversnek tartja, de olyan is akadt (Marton Veronika könyvtár szakos tanár, műkedvelő sumerológus) aki szerint a sumér szöveg egyeztethető a *Süss fel, nap!* mondókéval: *Égi fénykorona közeledik, kisliba, elég a reszketés, kapu-közel a felkelés.*

Nos, ennek a mondókának mára már alaposan eltorzult változatát leginkább kiszámolóként ismerjük, és számos változatban maradt fenn az egész magyar nyelvterületen:

En ten ténusz Száraka ténusz
Száraka tikitaka
El vele buff.

(Bakos József: *Mátyusföldi gyermekjátékok*. Budapest, 1953)

Án tán tután
fir fár lukán
árisz bárizs
bukor bárizs
dunga dunga.
(Bakos József: i. m.)

An dan dénusz diki daka dénusz
diki daka bumsztradassza diki
daka bum.

(Kálmán Lajos: *Szeged népe*. Arad, 1877–1878)

En ten tínusz
szóreke tínusz
szóreke tiki toka
oja oja bambusz dunga.
(Kálmán Lajos: i. m.)

En den dénusz
mórika denusz
en den buff.
(Pap Károly: *Dajkarímek. Etnographia* XVI. 306.)

Án tán timusz
szára kata tiki toka
ela bela buff.

(Pap Károly: i. m.)

An dan dé musz
szó raka té musz
szó raka tika tok
elen belen busz.

(Konsza Samu – Faragó József: *Háromszéki magyar népköltészet*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely, 1957)

An dan dé nusz
mó raka té nusz
mó reke tiki taka
elen belen bin ban busz.

(Konsza Samu – Faragó József: i. m.)

An tan té nusz
szó raka tika ta
alan dalan dusz.

(Konsza Samu – Faragó József: i. m.)

En ten tenusz
száj raka tenusz
száj raka tiki taka
ájer fájer bumszt.

(Herkely Károly: *A mezőkövesdi matyó nép élete*. PYTE, 1939)

Án tán ténusz ubereke ténusz
ubereke tike toka eje feje bumm.

(Herkely Károly: i. m.)

Antanténusz szórakaténusz
szóraka tikitaka bilinbalanbusz.
(*Antanténusz*. Mondókák és tréfás versek. Móra, Budapest, 1968)

Lássunk egypárat a szilágysági gyűjtésünkből is:

Án-dám, dé-musz
Szó-ra-ka-ti-ka-tu-ka,
A-la-ba-la, bam-busz-ka!

(Józsa Evelin, 2003, nagymamájától)

An, dan, dé, musz
Szó, raka, té, musz,
Szó, raka, tika, tok,
Elen, belen, busz!

Unumi, dunumi, ciccám bé,
Ábrik, fabric, Dani, bé,
Án, tom, titi, jon,
Iká, riká, vijá, vijá, vom.

(Id. Mitruly Ferencné Dézsi Borbála, 1965, Kraszna. Fodor Emese, 65 éves nagymamájától, 2003)

A szilágysági népi játékok gyűjtését 2003-ban kezdtük, mégpedig olyan formában, hogy felhívás által iskolás gyermekeket kértünk megyszerte

arra, hogy beszéljessenek, kérdezzessék szüleiket, de leginkább nagyszüleiket, idősebb rokonukat, ismerősüket a gyermekkorukról, játékaikról, majd írják le azokat vagy kérjék meg szüleiket a leírásukra. Két év múltán ezt újabb hasonló kör követte, miközben hangfelvevővel felszerelve – és alkalmanként a Hagyományok Háza akkori munkatársának, Tálás Ágnesnek is a társaságában – nyakamba vettem a környező falvakat, és régi gyermekjátékok nyomába eredtem. Igen gazdag játékkönyv gyűlt össze, melyekből a Játékkuckó nevű játszóházunkban számosat játszottunk, de jónéhányat bemutattunk úgy Válaszúton, a Kallós Zoltán Alapítvány továbbképzőin, mint budapesti kiadványokban is.

Népi gyermekjátékokról beszélünk tehát, amelyeket hajlamosak vagyunk automatikusan a régi paraszti élettel, kultúrával azonosítani. Ha nagyon akarjuk erőltetni, valóban szétválaszthatjuk a népi és az ún. magaskultúrát a gyermeki szórakozás körében is. Az előbbi elsősorban mozgást, ötletelest, alkotást, tehát aktív játékot jelent, az utóbbi (ami a környezeti adottságok miatt inkább a városokra volt jellemző) pedig inkább a passzív befogadást. Sajnos egyre inkább ez utóbbi van elterjedőben falun, városban egyaránt, de ez már nem a hajdani bábszínház-, színház-, mozi-, koncert-, múzeumlátogatást stb. jelenti, még nem is a kész (jórészt műanyag) játékkal való időtöltést, hanem az idő előtti képernyőre való tapadást vagy a magába zárkózott pötyögtetést.

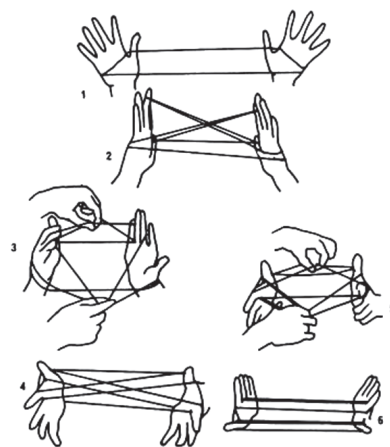
A gyermekjáték, a népi gyermekjáték teljes szellemi–testi–lelki háromszöget alkot.

Márpedig az egészséges fejlődés, ama „teljes fizikai, szellemi és társadalmi jólét” biztosítása ma is ugyanúgy, mint régebben, a gyermek pszichológiájából ered, abban gyökerezik, és megerősítésének egyik eszköze épp a játék.

A gyermekjáték, a népi gyermekjáték teljes szellemi–testi–lelki háromszöget alkot.

„A hagyományos, népi gyermekjátékokban együtt van egy sor művészet csírája: a szóé, a költészeté, a táncé, az utánzó színjátéké és az énekszóé. A gyermek játszva ízleli a szép közös alkotásának gyönyörűségét. Ezekben a játékokban tanulja meg azt is, hogy nagyobb öröm van az együttműködésben,

mint a vetélkedésben, a másik legyőzésében. A játék békére és szolidaritásra nevel abban a világban, ahol minden téren a versengés, a harc uralkodik” – mondta Andrásfalvy Bertalan a népi gyermekjátékokról.

Egyik legősibb játékunk, a fonaljáték

A gyermekjátékokat számos szempont szerint csoportosíthatjuk. Mostani gondolatmenetünk alapján csupán három nagyobb, de lényeges témakörrel szólnék: a lélektani, a készségfejlesztő és a társadalmi (szociológiai) szerepről, és ezeket pár szilágysági gyűjtésből származó játékkal támasztanám alá.

A lélektani szerep már a cirógatókkal, bölcsődalokkal, altatókkal, csiklandókkal kezdődik, melyek megnyugvást, biztonságérzetet nyújtanak, közben a gyermek megismerkedik a testével, környezetével.

Kerekecske, gombocska/dombocska,
Itt szalad a nyulacska.
Erre szalad, itt megáll,
Itt egy körutat csinál.
Ide bújik, ide be,
Kicsi gyerek ingibe.
(M. I., 68 éves, Szilágysági)

Sűrű erdő
Kopasz mező
Pillogtató
Gégevágó
Itt bemeleg
Itt lemegy
Itt megáll
Itt a kulacs
Itt igyál!
Későbbi rendre megtanulja a helyét a szűkebb és tágabb környezetében, megismeri képességeit, kialakul az önképe, kialakítja az egyensúlyt a siker- és kudarcélményei között, kialakul az önértékelése – mindez már a közös játékok kapcsán (labdajátékok, kergetők, ügyességi játékok).

Urma: bába

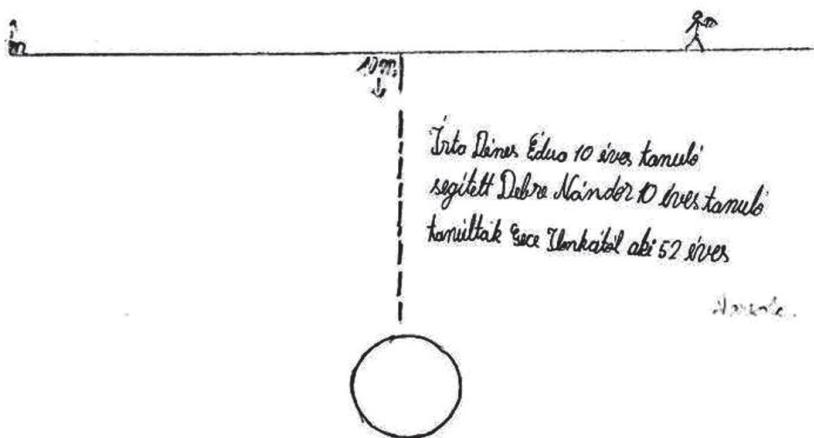
szükséges eszközök: egy labda, egy pálya vagy egy udvar, egy hosszú vonal 1 méterrel messzebb egy másik 10 méterrel messzebb egy nagy kör.

Gyerekek száma: 10-13 gyerek játszható.

Leírás: A gyereket a hátrévanak kell állniuk a bába a másik vonalon a gyerekek szeme, a bába elhelyezkedik a labdát a gyerekeknek az a gyerek amelyik közelebb el kell üsse

a labdát, hogy a bába ne kapja el de nem szabad hátra ütni; miután a gyerek elütötte

a labdát ki kell fesson a körbe úgy, hogy a bába ne tudja meg a labdával fog ki jött gyerek a körből nem szabad vissza menni amit elcsúsz kiül a bába a körbe úgy jött ki az a játékos a bába de meg mindenképpen ki nem ütnék a labdát is megfoghatja a labdát és megfoghatja a kijelölt gyereket, a babákat az amit elcsúsz kiütnék.

A Bába játék leírása. Dénes Édua és Debre Nándor gyűjtése 2003-ból

Itt már át is térhetünk a készségfejlesztésre, hiszen az említett játékokban már szükség van a térérzékelésre, mozgáskoordinációs képességre is. Az egyensúly-és ritmusérzékük alakulása, fejlesztése ugyan már a höcöggetőkkel elkezdődik, a vonulás, énekes, körjátékok által megtanulnak egyszerre lépni, együtt énekelni, továbbfejlődik tehát a zenei, a ritmusérzékük, hallásuk, egyensúlyérzékük. Az alkotó, építő játékok által kézügyességük, finommotoros készségeik, gondolkodásuk, fantáziájuk fejlődik.

Az alkotás folyamata, a tárgyak, eszközök létrehozása azt is megvilágítja számukra, hogy ők maguk is képesek alakítani a világukat, nem bábként kell járjanak egy mások által meghatározott, előre kialakított úton.

Nem véletlen, hogy gyerekek a maguk készítette játékot sokkal jobban megbecsülik, jobban vigyáznak rá, mint a készen kapottra, hiszen ismerik a létrejöttének folyamatát, a belefektetett munkát, elképzelést, míg a kész

játék érdekes lehet ugyan pillanatig, de mivel a gyermek alapvetően alkotó és kíváncsi alkot, vagy hamar megunja, vagy szétszedi, ezzel el is rontva, tehát használhatatlanná téve a továbbiakra.

Mindannyian tapasztalhatjuk, hogy akár tudatosan, akár ösztönösen, de egyre többen érzik a szükségét a cselekvő kikapcsolódásoknak. Egyre népszerűbbek a játszóházak, a szakkörök, az alkotóműhelyek – kortól függetlenül is, mert sok szülő vagy nagyszülő azért jön egy-egy műhelygyakorlatra, képzésre, foglalkozásra, hogy a gyerekekkel, unokájával tudjon otthon is alkotó játékot „játszani” mert „azt szereti a gyerek”.

Társadalmi szerep. Amint a kisgyermekkorból kinőttek, a gyermekek játékaik jórészt közösségben zajlottak. Régebben adott volt a sok gyerek a családban, szomszédságban (ez városban sem volt gond) – ily módon a kapcsolatteremtés, a közösséghez való alkalmazkodás, az abba való beilleszkedés (akár az alá-fölé rendeltség elfogadása

kor, ügyesség stb. szerint) a játék által valósult meg. Úgyszintén, számos szokás-játék kapcsán a felnőtt közösséggel való kapcsolat megteremtése is a játék által történt (betlehemezés, kántálás, regölés, balázsolás, Gergely-járás, kiszehajtás, locsolás stb.). Manapság ezek a közösségek jórészt eltűntek (szomorú az udvarokon zsvajgó gyermekhad helyett szorosan parkoló autók látni), helyüket a játszóházas programok, kézműves műhelyek, az iskolai, óvodai közösségek vették át, rájuk hárul a feladat, hogy a gyermekjátékok adta lehetőségeket kiaknázzák.

Szerepjátékaikkal (anyukásdi, doktorosdi, vezetősdí, úrhajósdi, de akár pókemberesdi, „szupermenesdi” stb.) a gyermekek a felnőttek életét utánozzák, tehát fel is készülnek a felnőtt korra, a közösségi életre – természetesen olyan életre, amilyent maguk körül látnak. Ez a környezet felelőssége, mert bár manapság már nemigen beszélünk példaképekről, a gyermek ösztönösen azt a mintát követi, amit maga előtt lát.

A csapatjátékokban megtanulják a közösség szabályait, kapcsolatokat alakítani ki, kialakul és megerősödik a csoporthoz való tartozás érzése, a saját és a másokért, csapattársakért való felelősségérzet. Feltevődik a kérdés, hogy van-e ma szerepe a népi gyermekjátéknak?

Mai világunk sokban különbözik ugyan a régitől, alakult a kultúra, a környezet, a lehetőségek, de ebbe a társadalomba is ugyanúgy be kell illeszkednünk, ugyanúgy meg kell tanulnunk a viselkedési normákat, ugyanúgy tudni kell alkalmazkodni a körülményekhez, mint hajdan. A népi gyermekjátékok egyik legfontosabb szerepe pedig éppen ez volt, és – minthogy az emberi mivoltunkban ma is ugyanolyanok vagyunk, mint rég – ez a szerep a mai napig érvényes.

Láthatjuk tehát, hogy az ún. népi játékok szerepe sokoldalú, minden funkciója nagyon fontos jelenleg is. A legfontosabb pedig az lenne, hogy minél többet játsszák ezeket a gyerekek, mégpedig úgy, hogy ezek a játékok ne nyűgöt, kényszert jelentsenek, hanem valódi felszabadulást, örömet okozzanak számukra. Ez pedig a szülők, pedagógusok, játszóházvezetők, mindannyiunk közös feladata, ezt szolgálja játékgyűjtésünk is.

A játékgyűjtés anyagából néhány példa:

Három lépés

Négyen vagy többen játsszák vegyesen, vagy csak fiúk, két csapatban: az

egyik csapat az *adó*, a másik a *fogó*. Kell hozzá egy kis gumilabda, amit marokra lehet fogni. Egymástól 3 méter távolságra két párhuzamos, hosszú vonalat húznak, erre vagy e mögé állnak a csapatok. Az adó csapat egyik játékos odadobja a fogó csapat egyik meghatározott játékosának a labdát, majd csapatával együtt elszalad. A fogó csapat játékos kifogja a labdát, kiszaladhat az adó csapat vonaláig is, és próbálja a labdával megdobni valamelyik játékost az ellenfelek közül. Ha eltalál valakit, az kiáll a játékból, ha nem találja el, ő áll ki. Az adó játékosok úgy ügyeskednek, szaladgálnak cikkcakkban, hogy ne kapjanak találatot. A játék addig folytatódik, amíg elfogy valamelyik csapat. Ezután helyet cserélnek az adó csapatból lesz a fogó, és fordítva. 8-9 éves kortól már játszották.

A csapatjátékokban megtanulják a közösség szabályait, kialakul és megerősödik a csoporthoz való tartozás érzése, a saját és a másokért, csapattársakért való felelősségérzet.

Kiegészítés a 2005-ös évben: meggyezés szerint eldöntik, kinek-kinek hány élete van, így nyújtható a játék.

(Gaudi Zs., II. o., Szilágysomlyó, nagymamájától, 2003)

Bába

Elsősorban fiúk játéka. Szükséges eszközök: egy labda, egy pálya vagy udvar, egy bot, amivel egy hosszú vonalat húzunk, majd egy méterre tőle még egyet, 10 méterrel messzebb egy nagy kört rajzolunk. Gyerekek száma: 10-13 gyerek játszhatja, de lehet több is.

Szabályok: A gyerekek a hátsó vonalon állnak, velük szemben a másik vonalon a „bába”. A bába odahajítja a labdát a gyerekek felé, és az a gyerek, aki felé repül a labda, kézzel el kell üsse a labdát, hogy a bába ne kapja el, de nem szabad hátrafelé ütnie. Utána a gyerek befut a körbe úgy, hogy vigyáz, a bába ne hajtsa meg a labdával. Ha kilép a körből, nem szabad visszamennie, kiesik. Akit először kiüt a bába, a következő játékban ő lesz a bába – addig bábafióknak nevezik, aki szintén megfoghatja a labdát, és meghajíthatja az épp a körbe igyekvő gyereket.

A játék addig folytatódik, míg minden gyerek át nem kerül a körbe vagy bábafiók nem lesz.

(Dénes Édua, Debre Nándor, 2003, Varsolc. Gecse Ilonka, 65)

Darga

Főképp fiúk játéka. „10-12 éves korú gyermekek játszották az 1930-as évek idején. A játékot 6-8 gyermek játszhatja. Minden gyermeknél van 20-30 darab dió, amiből egy játékhoz öt darab diót kell kicsomózni személyenként, egymástól 10-15 cm távolságra úgy, hogy négy dió tetején álljon az ötödik dió. Kisorsolják a játékosok sorrendjét, ami szerint sorban dobnak. A dobás 3-4 méter távolságról történik. Minden játékos a saját diójával céloz. Csak úgy nyerhet, ha a találatától egy vagy több diócsomó szétgurul. A nyertes összeszedi a szétgurult diókat. Így megy a játék a megállapított sorrendben, amíg a csomók elfogynak.

Gesztenyével is lehet játszani.”

(Márton Ágota, Szilágysomlyó, 2005)

Disznó

Főleg fiúk játéka, de lányok is játszhatták. Egy kb. 50 cm-es nyelű, 2 méter csergintőjű ostor nyelét leszúrták a földbe. A csergintő végénél rajzoltak körbe egy kört, erre annyi gödröcskét ástak (cipősarok), ahány gyerek játszott. Az ostor nyele mellé mindenki egy zálogot helyez – ezek a disznók –, ezeket ki kellett lopni. Egy gyerek, a disznópásztor, feszesen fogta az ostor végét, és körbe mozogva igyekezett megakadályozni a gödrökből támadó „tolvajokat”, hogy kilopják a „disznókat”. Akit elért az ostorral, annak vissza kellett mennie a helyére az újabb próbálkozásig. Akinek nem sikerült kilopnia a disznóját, az lett a következő játékban a disznópásztor.

(Pap Éva, Szilágyszóvány, 2003)

Úszik a ruca

Lányok, fiúk, vagy csak lányok összefogózva körbe állnak. Egy játékos, a „királynő” a kört kerülgeti, míg a többiek az alábbi szöveget éneklék:

Úszik a ruca a fekete tóban,
Anyjához készül, Lengyelországba,
Királyasszony, királyasszony,
Melyiket választja?

A királynő, folytatva a körbejárást s megérintve minden játékost, így válaszol (dallam nélkül):

Nem szeretlek,
Nem kedvellek,
Csúfabbnál
Csúfabb vagy,
Rútabbnál

Rútabb vagy.

Te gyere velem!

A megszólított a királynővel megy, kezét fogva vele kerüli tovább a kört. Így folyik a játék mindaddig, míg a körből minden játékost el nem szólít a királynő. Amikor már csak egy gyerek marad a „körben”, a királynő mondókája során a jobb, majd a bal vállát, fejét, derekát, végül az orrát érinti meg. Ha újrajátszószák, ő lesz a királynő.

(Mitruly M., Kraszna, 1966)

Érj utol, kakaska!

Főleg lányok játszották. Három gyermek kezét fogva sort alkot, mégpedig úgy, hogy a két szélső arccal ellentétes irányban álljon. A középső mintegy tengelyt alkotva egy helyben forog, a két szélső pedig körbeszalad körülötte egymást kergetve, miközben biztatva mondogatják: érj utol, kakaska, kendermagos tyúkocská!

Addig forognak, míg egyik kergető el nem éri a másikat, vagy pedig nevetve el nem esnek.

(Fodor Emese, 2003, nagymamájától)

Csokota I.

Vegyesen játszották lányok, fiúk. 4 gyerek 6-10 lépésre állt egymással szemben, az ötödik játékos középen állt, a sarkával kis gödröt alakított, amelyben könnyen foroghatott. Körbeforogva a közepén álló eldobta a labdát, a szélsőknek ki kellett fogni. Aki nem tudta elkapni, beállt középre, és ő lett a dobó.

Többen is játszhatták, akkor körbeálltak, egymástól legalább 5-6 lépésre. (Pap Éva, Szilágyszóvány, 2003)

Csokota II.

Fiúk játéka. Négy lyukat ástak egymástól 8-10 méterre, négyszög alakban. Mindegyikbe beállt egy-egy játékos, az ötödik középre állt a labdával. Ő volt a Bába. Körbeforgott és valamelyik felé eldobta a labdát. Ha az nem fogta ki, a többiek kiáltották, hogy „Kidültél!”, vagy azt, hogy „Csokota!” Közben a szemben levők össze kellett szaladjanak, és helyet kellett cseréljenek. A Csokota lett a következőben a Bába.

(Bálint Hajnal, Varsolc, 2005)

Felhasznált irodalom

Bartók Béla – Kodály Zoltán – dr. Kerényi György (szerk.): *A magyar népzene tára I. Gyermekjátékok*. Budapest, 1951.

Bánfi Rita: *Baranyai magyar gyermekjátékok*. Szakdolgozat, 2011.

Lázár Katalin: *Népi játékok*. Planétás, Budapest, 1997.

Kovács Zoltán

Védett rákfaj Szilágy megyében

Napjainkban az őshonos tízlábú rák- (*Decapoda*) populációk védelmében számos európai ország emeli fel a szavát. Így számos ország a saját területén folyamatosan vizsgálja a rákok helyzetét, és szükség esetén lépéseket is tesz a veszélyeztetett fajok védelmében. A Románia területére vonatkozó egyetlen átfogóbb adat az őshonos tízlábú rákok elterjedéséről a *Románia faunájában* található (Băcescu, 1967), viszont ez az információ az 1950-es évekre vonatkozik. Az utóbbi évtizedekben ebben a témában nagyon kevés tanulmány született (pl. Cukerzis, 1988). Napjainkban fontos megismernünk az őshonos tízlábú rákok populációinak elterjedését és ezek állapotát, mivel számos tényező kihalással veszélyezteti őket. Ezek a fajok gyakran központi összetevői a vízi táplálékhálózatoknak és ökoszisztémáknak (Lodge et

al., 2000; Parkyn et al., 1997; Taugbølet et al., 2004 stb.). Így eltűnésük egy vízi ökoszisztémában széleskörű hatást vált ki, kezdve a halpopulációk szerkezetbeli változásától a biodiverzitás csökkenéséig (Lodge et al., 2000).

Ehhez kapcsolódva kutatásunk célja az volt, hogy felmérjük néhány kisebb vízfolyás kövi rák (*Austropotamobius torrentium*) populációját. Arra kerestük a választ, hogy az általunk vizsgált vízfolyásokban mekkora állománya él a kövi ráknak, ezeknek az állományoknak milyen a szerkezete (a korösszetétel és a nemek aránya). Szeretnénk volna megtudni, hogy az általunk vizsgált populációk hogyan oszlanak el a vízfolyás mentén, hogy eloszlásuk összefüggő-e, vagy inkább foltszerűen izolált. Ezekből az információkból pedig következtetni tudunk ezeknek az

Napjainkban fontos megismernünk az őshonos tízlábú rákok populációinak elterjedését és ezek állapotát, mivel számos tényező kihalással veszélyezteti őket.

A rákok befogása kézzel történik, mivel a gyors sodrású, oxigéndús vizekben nehezen lehet kihelyezni csapdákat

Kői rák

állományoknak a túlélési esélyeire. Szerettük volna azokat a tényezőket feltárni, amelyek a populációk elterjedését befolyásolják. Ezeknek a céloknak a megvalósítása érdekében mintavételi pontokat jelöltünk ki. Figyelembe vettük az élőhely és környékének jellemzőit, hogy kapcsolatot találhassunk a populáció elterjedése, valamint az élőhely sajátosságai között.

Kutatásunk főszereplője az a tízlábú rák, amely hazánkban a szigorúan védett fajok közé tartozik. A 2008. november 12-én kiadott törvény szerint a kövi rák (*Austropotamobius torrentium*) elsőbbséget élvező fajként tűnik fel. Ugyancsak a kövi rák szerepel a IUCN vörös listáján, mint szigorúan védett faj.

A 2009 szeptemberében, a Valea Mare patakban felfedezett kövi rák arra ösztönzött minket, hogy tovább kutassunk más környező patakokban, hátha más élőhelyére is rábukkanunk.

Meg kell jegyezni, hogy országos és megyei „premier” volt a kövi rák felfedezése. Nagy sikerélményben volt részünk, mikor 2011 márciusában a Valea Mare patak mellékpatakaiban (Lunçoru és Racovița) is rátaláltunk az *Austropotamobius torrentium* élőhelyeire. Ahogyan azt a Valea Mare patakban tettük, itt is fontosnak tartottuk, hogy a felfedezett élőhelyeken terepi kutatásokat, munkálatokat végezzünk.

A Valea Marén mindössze egy kilométerre összpontosult kutatásunk, mivel ezen a területen adottak a megfelelő természetes körülmények. A többi

területen túl gyors a víz folyása, illetve a lakott területeket kerüli a rák.

Minden évszakban megfigyeltük a kövi rákot, és arra a következtetésre jutottunk, hogy a víz hőmérsékletének csökkenésével és a tél beálltával egyidejűleg csökken az *Austropotamobius torrentium* aktivitása, ez az aktivitás viszont növekedni kezd a hőmérséklet növekedésével és a tavasz beálltával.

A rákok befogása kézzel történt, mivel a gyors sodrású, oxigéndús vizekben, amelyeket a kövi rák szeret, nehezen lehet kihelyezni a csapdákat. A befogott példányokat nemileg meghatároztuk, majd méréseket végeztünk rajtuk, és mielőtt visszaengedtük, megjelöltük őket.

Miután a befogott rákokat nemileg megkülönböztettük, azt az eredményt kaptuk, hogy a hím és nőstények közötti arány 4:1-hez. Ezt az eredményt az is elősegíti, hogy általában a hímek merésznek ki a „nyílt vizekre”, hiszen ők azok, akik táplálékot keresnek. A nőstények több időt töltenek a patakban, gyökerek közé ásott „házakban” (galériákban), ahol kicsinyeiket is nevelik. A befogott egyedek között volt, akik csak egy ollóval rendelkeztek, illetve egyik ollójuk nagyobb volt, mint a másik, ami arra enged következtetni, hogy territoriális állatok. A hímek őrzik területüket és megvédik nőstényeiket.

Minden kifogott példányon méréseket végeztünk. Digitális sublerral megmértük a teljes testhosszukat, fejtő hosszát és szélességét, mindkét olló

hosszát és szélességét. Két év kutatás alatt több mint 500 példányt fogtunk be, amelyek a visszaengedés előtt meg lettek jelölve. A jelölés abból állt, hogy az utolsó pár láb egyikét levágtuk, amit genetikai összehasonlító vizsgálatra küldtünk a Temesvári Nyugati Egyetem Biológiai Tanszékére.

Feltétlen meg kell említenünk, hogy a befogott példányok között volt a hazánkban legnagyobb méretű kövi rák is a maga 98,49 cm teljes testhosszával, amire igazolást is kaptunk a Temesvári Nyugati Egyetemről.

Vizsgálataink kiterjedtek a víz Ph-értékének, valamint hőmérsékletének meghatározására is. A mintavételi pontokon lejegyeztük a meder szélességét, a vizsgált szakasz hosszát, valamint a vízmélységet, az aljzat minőségét és a víz sebességét, ami alapján minden mintavételi hely egy mederkódot kapott. A mintavételi helyen feljegyeztük a parton lévő növényzet összetételét és az árnyékoltságot (százalékban kifejezve) is.

Kutatásunk főszereplője az a tízlábú rák, amely hazánkban a szigorúan védett fajok közé tartozik.

Fontosnak tartottuk azt is, hogy készítsünk egy átfogó „Ráktérképet” Szilágy megyére, amelyen legyenek feltüntetve mindazok a patakok és folyók, amelyekben él a kövi rák (*Austropotamobius torrentium*). Szilágy megyében csupán három olyan patakot találtunk, amelyben jelen volt a kövi rák. A többi patakban és folyóban a folyami rák (*Astacus astacus*) él.

Kutatásunk nem csak a rákok monitorizálására terjedt ki, hanem azok élőhelyeinek zavartalan megőrzésére is. A legfőbb veszély mellett, ami nem más, mint fogyasztásuk, meg kell említenünk, hogy más biológiai tényezők is veszélyeztetik. Ilyen például a *Branchiobdella sp.*, ami ektoparazita életmódjával jelenthet veszélyt a kövi rákra. A populáció mintegy 70%-át érinti.

Erdélyben a legnagyobb kövi rák (*Austropotamobius torrentium*) populáció Szilágy megyében, a Valea Mare patakban található. Éppen ezért annyira fontos, hogy a legnagyobb odafigyeléssel és körültekintéssel kezeljük élőhelyüket napjainkban is. A föld mint „anya” csak egy van, ezért szükséges nagymértékű összefogás a védett fajok őrzésében, megmentésében.

